

## **Türkiye'nin SSCB ve ABD ile İlişkileri (1960-1980)**

**Vefa KURBAN\***  
**Giray Saynur DERMAN\*\***

### **ÖZET**

Bu çalışma, 1960-1980 dönemi Türkiye-ABD ve SSCB ilişkilerini detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlayıp, söz konusu zaman diliminde, Türkiye'nin ikili ilişkilerinde ortaya çıkan önemli olaylara dikkat çekmektedir. Ayrıca İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Türkiye'nin neden Batı'ya yöneldiğini, Soğuk Savaş döneminde, ABD'den bağımsız bir dış politika izleyip/izleyemediğini detaylı bir şekilde incelemektedir.

**Anahtar Kelimeler:** *Türkiye, ABD, SSCB, Soğuk Savaş, 1960*

### **Turkey's Relations with USSR and USA (1960-1980)**

### **ABSTRACT**

This paper aims to analyze Turkey's relations with USA and USSR between 1960 and 1980 in detail and points to the important events emerging from the dual relations of Turkey in the related time period. Besides, it conducts a detailed investigation why Turkey headed to West after the World War II and whether Turkey had followed a foreign policy independent from USA or not during the Cold War era.

**Key Words:** *Turkey, USA, USSR, Cold War, 1960*

### **Giriş**

İkinci Dünya Savaşı sonrasında hâkim uluslararası ilişkiler teorisi olan ve Türkiye - ABD ilişkilerinin kuruluşunda da temel yaklaşım olarak kabul edilen realizmin, sadece yaşanan süreçte verili olanla ilgilenen perspektifine uygundur. Realist yaklaşımın yöntemi, ulusal çıkar ve güç unsurlarını ön plana alarak, pozitivist kökenine dayandırdığı nesnellik ve ideolojiden arınmışlık iddiası ile sadece yaşanan süreçte verili olanla ilgilenilmesini gerektirir. Bu yöntem iki ülke arasındaki ilişkiyi başlangıcından itibaren bir bütün olarak kabul ederek, gelinen noktanın; Türkiye - ABD ittifakının başlangıcından itibaren gösterdiği değişim ve gelişim içerisindeki yerini ve Türk dış politikasında değişen ve süreklilik gösteren öğelerle ilişkisini açıklamak konularında yetersizdir.

Türkiye-Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ilişkilerinin kökenleri Osmanlı İmparatorluğu dönemine dayanmakla birlikte, İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde

\* Dr. Vefa Kurban, *İzmir Ekonomi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi; vefa.kurban@den.edu.tr*

\*\* Doç. Dr. Giray Saynur Derman, *Sakarya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi; e-mail: gsaynur@gmail.com*

iki kutuplu sistemin ortaya çıkışı ile yoğunlaşmış ve kesintisiz bir şekilde günümüze kadar devam etmiştir. Başlangıcında iki ülke arasında kurulmuş askeri bir ittifak olarak adlandırılabilir olan ilişki zaman içerisinde değişen koşullara uygun olarak gelişmiş ve bir dönem “Stratejik Ortaklık” şeklinde dahi tarif edilebilmiştir.

Türkiye-ABD ilişkisi, başlangıcından itibaren çeşitli dönemlerde ittifakın tarafları arasında yaşanan birtakım gerginliklere de sahne olmuştur. Türkiye - ABD ilişkilerinde dönüm noktası olarak nitelenebilecek iki önemli olay; Küba Krizi ve Kıbrıs Sorunu incelenecektir. Küba Krizi öncesi ABD, Türkiye için bir ittifak ortağından öte anlamlar taşımaktadır. Söylemlerine ve gücüne olan inancın gereği olarak Türk dış politikasının merkezine yerleştirilen, güvenlik ve kalkınmanın teminatı olarak görülen ABD'nin Küba Krizi döneminde izlediği politika realist perspektif çerçevesinde bir seçim olarak değerlendirilebilecek olsa da, Türkiye'de yarattığı etki duygusal boyutlar içermektedir. Yaşanılan hayal kırıklığı ABD'nin izlediği politikanın doğru ya da yanlışlığından bağımsız olarak Türkiye'nin ABD'ye yüklediği anlamla ilişkilidir. Bu boyutu ile, Türk dış politikalarının yönelimini ve Türkiye'de mevcut ABD algılamasını değiştirmiş olması açısından önemlidir.

Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki resmi ilişkiler ise ilk olarak 1492 yılında Rus Çarı III. İvan'ın Sultan II. Beyazıt'a gönderdiği mektupla başlamıştır. 1515 yılında bu iki devlet arasında ilk resmi ticaret antlaşması imzalanmıştır. İki devlet arasında ilk dostluk antlaşması 1570 yılında II. Selim ile İvan Grozni arasında imzalanmıştır.<sup>1</sup> Birinci Dünya Savaşı sırasında Rusya'da Çarlık idaresi Bolşevik Devrimi ile çökmüştür ve yeni kurulan hükümet döneminde Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkiler iyi seyretmiştir. Türkiye Millî Mücadele sırasında Avrupa'nın en güçlü devletleriyle çatışma halinde bulunduğu için, o sırada kendisi gibi emperyalizme karşı savaşan Sovyetler Birliği ile işbirliği yapmıştı. 26 Nisan 1920'de Mustafa Kemal Paşa, Lenin'e bir mektup yollayarak ittifak teklifinde bulunmuştur.<sup>2</sup> 16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da, Türkiye-Sovyet Rusya Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması imzalanmıştır.<sup>3</sup> Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Sovyetlerin Boğazların statüsündeki değişiklik talepleri sonucunda ilişkilerde aksama görülmüştür. 17 Aralık 1925 tarihinde Sovyetler Birliği ile Türkiye arasında Tarafsızlık Antlaşması imzalanmıştır. Stalin döneminde Sovyetlerin Türkiye'den toprak talepleri, aynı zamanda Boğazların statüsündeki değişiklik istemesi ile ilişkiler çıkmaza sürüklenmiştir.

1950-1960 yılları arasında Türkiye'de Demokrat Parti'nin iktidarda olduğu dönemdir. 1953 yılında Stalin'in ölümünden sonra Sovyet Rusya, daha önce yapmış olduğu hatayı düzeltmek ve Türkiye ile olan ilişkilerini düzene sokmak istiyordu.<sup>4</sup> Bu dönemde Malenkov, Komünist Parti Genel Sekreteri, Başbakan Voroşilov Sovyet Şuraları Başkanı, Beria, Molotov, Kaganoviç ve Bulganin de Başbakan yardımcılıklarına seçilmişlerdi. Yeni yönetimde Stalin yanlılarının yanı sıra, daha önce onunla anlaşmazlığa düşenlere de görev verilmişti. Bu değişiklikler, Sovyet politikasının Stalin'in çizgisinde devam ettirilmeyeceğinin ilk işaretleriydi. Sovyetlerin bu dönemde yaptıkları ilk işlerden birisi, 30 Mayıs 1953'te bir açıklamada bulunarak, daha önceki

<sup>1</sup> Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İlişkileri (1960-1980)*, Türkçeye aktaran Alpertunga Altaylı, Ankara, 2013, s. 3.

<sup>2</sup> *Mejdunarodnaya Jižn* dergisi, 1963, Kasım, No:11, s.147-148.

<sup>3</sup> *Dokumentı Vneshney Politiki SSSR*, cilt 3, Moskova, Gospolitizdat, 1959, belge No:342, s.600.

<sup>4</sup> Kamuran Gürün, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK, Ankara, 1991, s.310.

yönetimin Türkiye'ye verdiği notalardaki görüşlerin kendileri tarafından benimsenmediğini savunarak bir çeşit özür dilemek olmuştur.<sup>5</sup> Bununla Sovyet Rusya, aynı zamanda Boğazlar üzerindeki hak iddialarından vazgeçtiğini resmen açıklamıştır. Rus yetkililer bu çabalarla Türkiye'nin güvenini yeniden kazanmayı ümit etmişlerdir.<sup>6</sup>

### 1960-1980 Yılları Arası Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri

1960 yılı Temmuz ayı için Adnan Menderes'in Moskova'yı ziyareti ve ardından da Rus lideri Hruşçov'un Türkiye'yi ziyareti planlanmıştır. Tabii ki, bu durum en çok ABD'yi rahatsız etmiştir. Ziyaretler gerçekleşmeden 27 Mayıs'ta Türkiye'de askeri darbe gerçekleşmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri ülke yönetimine el koymuştur.<sup>7</sup> 27 Mayıs sonrasında Esnaf ve Sanatkarlar Birliği Kongresinde konuşan Merkez Kumandanı Tümgeneral Faruk Güventürk, Vatan Cephesi'nin bir komünist teşkilatı olduğunu, Bulgaristan ve Macaristan'da da kurulmuş olduğunu belirtmiş ve "Türkiye'de ise aynı teşkilat, kafalarına çöktü" demiştir. Görüldüğü gibi, karşıtlarını komünistlikle ya da komünist Rusya ile işbirliği yapmakla suçlamak, 27 Mayıs'ın başvurduğu bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır.<sup>8</sup> Anlaşılan o ki, Adnan Menderes'in SSCB'yi ziyaret planı bazılarının göre, 27 Mayıs hareketinin nedenlerinden biridir; bazılarının göre de bu değerlendirme anlamsızdır, 27 Mayıs hareketi, Adnan Menderes'in Moskova ziyareti yüzünden yapılmış değildir, tam tersi, bu ziyaret 27 Mayıs yüzünden yapılmadan kalmıştır.<sup>9</sup> Bu konudaki başka bir görüş ise, 27 Mayıs'ın Moskova'nın Ankara'ya yaklaşma girişimleri için yeni bir vesile oluşturduğu ile ilgilidir.<sup>10</sup> Tabii ki, Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile yakınlaşması Amerika'nın hoşuna gitmemiştir. Darbe sonrasında Millî Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel'e Sovyetler Birliği'ni ziyaret edip etmeyeceği şeklindeki soruya, zamanı olmadığı için bu ziyareti gerçekleştiremeyeceği şeklindeki cevap vermiştir.<sup>11</sup>

31 Mayıs 1960 tarihinde Sovyetler Birliği, iyi komşuluk ilişkileri içerisinde olacağı ümidiyle Türkiye'deki yeni hükümeti tanıdığını resmen ilan etmiştir.<sup>12</sup>

Zaman zaman Türkiye'nin Sovyetler Birliği'ne yakınlaşması, Türkiye'nin Batılı müttefiklerinden ayrılması anlamına gelmiyordu. 1967 yılı Nisan ayında Türkiye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, ABD'ye giderek Başkan L. Johnson'la görüşmüştür.<sup>13</sup> Sunay, Washington Ulusal Basın Merkezi'nde bir konuşma yapmıştır.<sup>14</sup> Konuşmasında "Sovyetler Birliği, Türkiye'nin komşusudur. Onunla iyi ilişkiler bizim çıkarlarımızla örtüşmektedir. Biz, SSCB ile ilişkilerimizi geliştirmişiz ve gelecekte de bunu devam

<sup>5</sup> Albayrak, Mustafa, "DP Hükümetlerinin Politikaları (1950-1960), *Türkler*, C.17, 2002, s.864.

<sup>6</sup> Selma Yel, *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009, ss. 184-185

<sup>7</sup> Vefa Kurban, "1950-1960 Yılları Arasında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, XIV/28, 2014 Bahar, s.227-256.

<sup>8</sup> Yetkin, Çetin, *Türkiye'deki Askeri Darbeler ve Amerika, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de Amerika'nın Yeri*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995, s.42.

<sup>9</sup> Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, cilt-1: 1919-1980*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001, s.520.

<sup>10</sup> Kamel, Ayhan, İkinci Dünya Savaşı'nın Bitiminden Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri, *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, TTK, Ankara, 1999, s.411.

<sup>11</sup> "Polojenie v Turtsii", *Pravda*, 29 Mayıs, 1960, No:150.

<sup>12</sup> İ.Nazarov, "Sovetskiy Soyuz i Turtsiya Mogut Jit v Drujbe", *Pravda*, 3 Haziran, 1960, No:155.

<sup>13</sup> Qasımlı, age, s.270.

<sup>14</sup> "Sunay: Yardıma İhtiyaç Var", *Milliyet*, 5 Nisan 1967.

ettireceğiz” demiştir.<sup>15</sup> Ayrıca, “Biz Türkiye’de, Amerika ile mevcut dostluk ve ittifak bağlanımıza büyük kıymet veriyoruz. Ancak karşılıklı saygı, eşitlik ve itimada dayanmayan hiçbir dostluk gelişme kaydedemez” sözlerini de ilave etmiştir.<sup>16</sup>

Türkiye Soğuk Savaş yıllarında Batılı müttefikleriyle olan ilişkilerinde üstlendiği sorumluluklarını ciddiyetle yerine getirmişti. Bununla birlikte yeni dostlar arama işini de askıya almamıştı. Kendi etrafını dost ve güvenli komşular şeridiyle çeviren Türkiye, bu dostluğu Batılı müttefiklerine karşı asla kullanmamıştı. Fakat Türkiye, milli menfaatleriyle ilgili olan tüm konularda bazı müttefiklerinden beklediği samimiyeti görememişti.

SSCB ile ekonomik işbirliğini devam ettiren Türkiye, diğer taraftan da ABD’ye daha fazla yaklaşmıştır. Ankara’da gizlice devam eden Türk-Amerikan görüşmelerinde bir dizi ikili anlaşma maddeleri üzerinde tartışılmıştır. Görüşmelerde Türkiye eşit haklar talep ediyordu. Osman Bölükbaşı, bir röportajında aşağıdaki şekilde konuşmuştur: “Biz NATO Blok’una bağlıyız, ancak bu bağımlılık eşitlik haklarının çiğnenmesi anlamına gelmemelidir. Türkiye emir kuluna dönüştürülmemelidir. Türkiye’deki Amerikan üslerinin statüsü de buna göre yeniden gözden geçirilmelidir. Türkiye’de bulunan askeri üslerdeki konukların sesi Türklerden daha fazla çıkmamalıdır”<sup>17</sup>

1960’larda Sovyetlerle Türkler arasında sık sık karşılıklı üst düzey ziyaretler gerçekleşmiştir. Sovyet hükümetinin resmi daveti üzerine Başbakan Demirel, eşi Nazmiye Hanım ve kendisine eşlik eden heyetle birlikte 19 Eylül 1967 tarihinde Moskova’ya gitmiştir.<sup>18</sup> Görüşmelerde iyi komşuluk, ticari ilişkiler, silahsızlanma, BM’nin başarılı olabilmesi için ortak hareket, Yakın ve Orta Doğu sorunu, Vietnam problemi, Kıbrıs meselesi, Avrupa’nın güvenliği ile ilgili konular tartışılmıştır.<sup>19</sup> Görüşmelerde Demirel, “Türk-Rus dostluğunun müspet bir istikamette devamlı gelişme halinde bulunduğunu” ifade etmiştir.<sup>20</sup> Demirel ve ekibi daha sonra Taşkent ve Bakü’yü de ziyaret etmiştir.

1968 yılı Nisan ayında Cevdet Sunay, SSCB’den gelen heyeti kabul etmiştir. Heyet, SSCB Yüksek Sovyeti Temsilcisi N.V. Podgorniy’in Sunay’a yazdığı mektubunu kendilerine iletmiştir. Mektupta iki ülke arasındaki iyi ilişkilerin olması temenni edilmiştir. Ayrıca, Sunay SSCB’ye davet edilmiştir. Aynı gün heyet, Başbakan Süleyman Demirel’le de görüşmüştür. Demirel, Türkiye ile SSCB arasındaki ilişkilerin önemine vurgu yaparak SSCB açısından da bu yakınlaşmanın ne kadar önemli olduğunu belirtmiştir.<sup>21</sup>

TASS haber ajansının Temmuz 1968’de Türk Dış İşleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil’in Moskova seferine ilişkin verdiği haberler Sovyet gazetelerinde geniş bir şekilde yankılanmıştır.<sup>22</sup>

<sup>15</sup> “Amerikano-Turetskie Pregovori”, *İzvestiya*, 6 Nisan, 1967, No:81.

<sup>16</sup> “Sunay Yardıma İhtiyaç Var”, *Milliyet*, 5 Nisan 1967.

<sup>17</sup> Qasımlı, age, s.271.

<sup>18</sup> “Demirel’i Moskova’da Kosıgın Karşıladi”, *Adalet*, 20 Eylül 1967.

<sup>19</sup> Qasımlı, age, s. 280.

<sup>20</sup> “Demirel, “Türk-Rus Dostluğu Gelişiyor”, *Milliyet*, 20 Eylül 1967.

<sup>21</sup> “Vstrechi v Turtsii”, *Pravda*, 15 Nisan 1968, No:106, s.4.

<sup>22</sup> “Otyezd Na Rodinu”, *Pravda*, 13 Temmuz 1968, No:195, s.4.

### Cevdet Sunay'ın Moskova Ziyareti ve Sonuçları

1969 yılı sonlarında Türk ve Sovyet basınının gündem konusu Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay'ın SSCB'ye yapacağı ziyaret idi.<sup>23</sup> Basında yer alan bazı yazılarda bu gezi savunuluyor, bazılarında ise geziye karşı çıkılıyordu. Geziye karşı çıkanlar, SSCB-Türkiye yakınlaşmasının ülkeye komünist ideolojisini ithal edeceğini dile getiriyorlardı. Geziyi savunanlar SSCB'nin, Stalin'in iddialarından vazgeçtiğini delil gösteriyor, dünyadaki siyasi koşulların da değiştiğini, savaş olasılığının ortadan kalktığını, dolayısıyla iki ülke arasında iyi komşuluk ilişkilerinin tesisinin ve geliştirilmesinin bir gereksinim olduğunu savunuyorlardı.<sup>24</sup>

Gezi gerçekleşmeden önce Cevdet Sunay ve Süleyman Demirel'in Sovyetler Birliği'nin 52. Yıldönümü dolayısıyla hem N.V.Podgorniy'a, hem de Başbakan A.N.Kosigin'e gönderdikleri tebrik telgraflarının Sovyet basınında geniş bir şekilde yer aldığı da gözden kaçmamaktadır.<sup>25</sup>

Tabii ki, bu dönem Sovyet basını Türkiye'ye çok geniş yer vermiştir. Pravda'nın köşe yazarlarından İ.Ugolkov'un "Stupeni Dobrososedstva" (İyi Komşuluk İlişkilerinin Basamakları) başlıklı yazısında ilk defa bir Türk Cumhurbaşkanı'nın SSCB'yi ziyaret edeceğini vurgulamıştır.<sup>26</sup> Gazetelerde Cevdet Sunay'ın hayatı ile ilgili ayrıntılı bilgilerin yer aldığı da gözden kaçmamaktadır<sup>27</sup>. Anlaşılan Sovyetler misafirlerini çok merak ediyorlardı.

Cevdet Sunay, 12-21 Kasım 1969 tarihlerinde SSCB Yüksek Sovyeti Riyaset Heyeti Başkanlığı ve SSCB Bakanlar Kurulu'nun daveti üzerine SSCB'ye resmi ziyaret gerçekleştirdi. Ziyarete Sunaya eşi Atıfet Sunay ve 36 kişilik bir heyet eşlik etmiştir.<sup>28</sup> Sunay, gazetecilerin sorularını yanıtlarak: "bu ziyaretimin, gelişmekte olan iyi komşuluk ilişkilerimize yararlı olacağını ümit ediyorum" demiştir.<sup>29</sup>

Geziyi daha önemli ve anlamlı kılan husus ise ilk kez bir Türk devlet başkanının SSCB'yi ziyaret etmesi idi.<sup>30</sup> Sovyet basını Sunay'ın eşi ile birlikte "Bolşoy Teatr"da L.Minkus'un "Don Kışot" balesini izlediklerine<sup>31</sup>, Cumhurbaşkanı'nın V.İ.Lenin'in mozolesini ziyaret ettiğine<sup>32</sup> de geniş yer vermiştir. Sunay daha sonra Leningrad'a<sup>33</sup>, Kiev'e<sup>34</sup>, Tiflis'e<sup>35</sup>, oradan da Bakü'ye<sup>36</sup> gitmiştir. SSCB yönetimi Cevdet Sunay ve ekibine Kremlin Sarayı'nda öğle yemeği vermiştir. Yemekte SSCB Yüksek Sovyeti

<sup>23</sup> "O Predstoyashem Vizite v SSSR Prezidenta Turetskoy Respubliki DJ.Sunaya", *Pravda*, 28 Kasım 1969, No:301, s.4.

<sup>24</sup> Qasımlı, age, s. 317.

<sup>25</sup> "Ego Prevoshoditelstvu N.V.Podgornomu", "Ego Prevoshoditelstvu A.N.Kosiginu", *Pravda*, 9 Kasım 1969, No:313.

<sup>26</sup> "İ.Ugolkov, "Stupeni Dobrososedstva, 12 Kasım 1969, No:316, s.5.

<sup>27</sup> "K Priezdu v Sovetskiy Soyuz Prezidenta Turtsii Djevdeta Sunaya", *Pravda*, 12 Kasım 1969, No:316.

<sup>28</sup> "Sunay Moskova'da Törenle Karşılandı", *Milliyet*, 13 Kasım 1969.

<sup>29</sup> "Sunay'ı Moskova'da Podgorniy ve Kosigin Karşıladı", *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1969.

<sup>30</sup> Qasımlı, age, s. 318.

<sup>31</sup> "V İnteresax Dobrososedstva i Mira; Prezident Turetskoy Respubliki Djevdet Sunay v Moskve", 13 Kasım 1969, No:317.

<sup>32</sup> "V Drujestvennoy Obstanovke", *Pravda*, 14 Kasım 1969, No:318.

<sup>33</sup> "Prezident Turtsii znakomitsya s Leningradom", *Pravda*, 15 Kasım 1969, No:319.

<sup>34</sup> "Prezident Turtsii v Stolitse Ukraini", *Pravda*, 16 Kasım 1969, No:320.

<sup>35</sup> "Poezdka Prodoljaetsya", *Pravda* 17 Kasım 1969, No:321; "Teple Vstrachi", 18 Kasım 1969, No:322.

<sup>36</sup> "Prezident Turtsii v Azerbaydjane", 19 Kasım 1969, No:323.

Temsilcisi N.V. Podgorniy misafirlere yönelik konuşma yapmıştır.<sup>37</sup> Sunay, Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkezi Komitesi Genel Sekreteri L.İ. Brejnev'le de görüşmüştür.<sup>38</sup> Görüşme, dostluk ilişkileri çerçevesinde gerçekleşmiştir.<sup>39</sup>

Sunay'ın SSCB'yi ziyareti sırasında taraflar karşılıklı olarak bilim, kültür ve spor alanlarında ilişkilerini geliştirmek yolunda adımlar atılacağı konusunda anlaşılır. Ayrıca her iki taraf konsolosluk sözleşmesi imzalanması konusunda anlaşılır.<sup>40</sup> 21 Kasım'da Sunay Moskova'dan ayrılırken A.N.Kosıgin ve diğerlerine gösterdikleri misafirperverlikten dolayı teşekkür etmiştir.<sup>41</sup> Sunay, ikili bildiriye Avrupa Konferansı ve Kıbrıs konusunda da mutabık olduğunu dile getirmiştir.<sup>42</sup>

1960-1970'lerde Türkiye'nin en önemli milli ve prestij meselesi olan Kıbrıs meselesinin gündemde olduğu bilinmektedir. 1970'li yıllarda Kıbrıs'ta ortamın gerginleşmesi, Türk-Sovyet ilişkileri açısından yeni bir sınav olmuştur. Yunanistan askeri yönetimiyle sıkı ilişkileri olan Ulusal Cephe ve cunta Ada'da Enosis siyasetini yürütüyor, milli demokratik Türk gücüne karşı sıkı takip politikası izliyordu. Sovyetler Birliği 18 Şubat 1970 tarihinde bir beyanat yayınlamıştır. Beyanatta Ada'da meydana gelen sürecin halkların ve Kıbrıs devletinin menfaatlerine aykırı olduğuna işaret edilmiştir. Beyanatta şu konular dile getirilmiştir: "Sovyetler Birliği, Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını, hükümranlığını ve toprak bütünlüğünü savunuyor. Kıbrıs'ta askeri üslerin kaldırılmasını istiyor ve sorunun dışarıdan müdahale ile çözümüne karşı çıkıyor. Kıbrıs'ta ve Kıbrıs etrafındaki olayların gidişatını da dikkatle izliyor"<sup>43</sup>.

Uluslararası sorunlara rağmen özel günlerde Türkiye ve SSCB yetkilileri karşılıklı olarak birbirilerine tebrik telgrafları göndermeye devam etmişlerdir. Türk-Sovyet diplomatik ilişkilerinin kurulmasının 50. yıldönümü dolayısıyla SSCB Dış İşleri Bakanı A.A.Gromiko, Türkiye Cumhuriyeti Dış İşler Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'e bu türden bir tebrik telgrafı göndermiştir.<sup>44</sup> Cevdet Sunay da aynı şekilde bir telgrafı N.V. Podgorniy'a, Süleyman Demirel ise A.N.Kosıgin'e göndermiştir.<sup>45</sup>

İki ülke arasındaki işbirliğinin iyi olmasına, ilişkilerin sürmesine rağmen, Sovyetler Birliği ve Türkiye birbirlerine karşı illegal faaliyetlerini durdurmuyorlardı. Sovyetler Birliği, illegal faaliyetlerinde daha ziyade Bulgaristan'ı kullanıyordu.<sup>46</sup>

İlişkilerin olumlu yolda gelişmesine engel olan etkenlerden biri de Türkiye'deki Amerikan üslerinden kalkan U-8 keşif uçakları idi. Uçakların sınır ihlalleri, Türk-Sovyet ilişkilerinde sorunlara neden oluyordu.<sup>47</sup> 1970 yılı Ekim ayında içinde bir Türk albayı ve iki Amerikalı Generalin bulunduğu Erzurum'dan kalkan U-8 uçağı Rusya'ya indirildi. İddiaya göre, U-8 uçağı iki Rus uçağı tarafından Leninakan'a inmeye

<sup>37</sup> "V Chest Prezidenta Turetskoy Respubliki", 21 Kasım 1969, No:325.

<sup>38</sup> "Beseda L.İ.Brejneva s Dj.Sunaem", *İzvestiya*, 21 Kasım, 1969, No:275.

<sup>39</sup> "Beseda L.İ.Brejneva s Dj.Sunaem", *Pravda*, 21 Kasım 1969.

<sup>40</sup> "Sovmestnoe Sovetsko-Turetskoe Kommunike", *Pravda* 22 Kasım 1969, No:326.

<sup>41</sup> "Otyezd iz Moskvi Prezidenta Turetskoy Respubliki", *Pravda*, 22 Kasım 1969, No:326.

<sup>42</sup> "Sunay: "Moskova'da Anlayış Gördük", *Milliyet*, 22 Kasım 1969.

<sup>43</sup> Qasımlı, age, s.343-344.

<sup>44</sup> "Viziti, Peregovori", *Pravda*, 2 Haziran 1970, No:153.

<sup>45</sup> "Otvetniye Telegrammi", *Pravda* 6 Haziran 1970, No:157

<sup>46</sup> Qasımlı, age, s. 353.

<sup>47</sup> Qasımlı, age, s. 355.

zorlanmıştır.<sup>48</sup> Bu olay üzerine Sovyetler Birliği Türkiye'ye bir deklarasyon göndererek duruma itiraz etmiştir. Deklarasyonda 21 Ekim 1970 tarihinde ABD'ye ait keşif uçağının SSCB sınırına girdiği, Leninakan şehri yakınlarında yere indiği ve bu durumun bir tesadüf olmayıp ABD'nin SSCB ile sınır olan bölgelerde kendisine askeri üs kurma politikasıyla bağlantılı olduğu vurgulanmıştır. NATO'nun Türkiye sahasını Sovyetler Birliği ve Yakın Doğu ülkelerine karşı keşif ve diğer düşmanca amaçları doğrultusunda kullandığına dikkat çekilmiştir.<sup>49</sup>

Her Mart ayında olduğu gibi, 1971 yılı Mart ayında da iki ülke karşılıklı olarak 16 Mart 1921'de imzalanan "Moskova Anlaşması"nın 50. yıldönümü dolayısıyla tebrik telgrafları göndermişlerdir. Telgraflar A.N.Kosigin ve S. Demirel tarafından imzalanmıştır. Telgrafta anlaşmanın önemi vurgulanmıştır.<sup>50</sup>

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 48. yıldönümü dolayısıyla N.V.Podgorniy'in Cevdet Sunay'a, A.N.Kosigin'in Başbakan Nihat Erim'e gönderdiği tebrik telgrafı da hem Sovyet hem de Türk basınında yankılanmıştır.<sup>51</sup>

Türk-Sovyet anlaşmasının 5. yıldönümü dolayısıyla İzvestiya gazetesinin köşe yazarı N.Yakubov "Karşılıklı Çıkarların Temelinde" başlıklı bir makale yayınlamıştır. Makalede "Az zaman önce çok az kişi Türkiye'nin batısında yer alan küçük ve sessiz bir kasaba olan Aliğa hakkında bilgi sahibi idi. Bugün ise Aliğa'yı herkes biliyor. Burada petrol fabrikasının yapımı tamamlanmak üzeredir...1967 Mart ayında Moskova'da imzalanan anlaşmanın üzerinden sadece 5 yıl geçmiştir..." ifadelerinin yer aldığı dikkat çekmektedir.<sup>52</sup>

11-17 Nisan 1972 tarihlerinde Cevdet Sunay'ın daveti üzerine SSCB Yüksek Sovyeti Riyaset Heyeti Başkanı N.V.Podgorniy Türkiye'yi ziyaret etmiştir.<sup>53</sup> Geniş Türk çevreleri bu ziyaretin iyi komşuluk ilişkilerini geliştirme bağlamında yeni bir aşama olacağını düşünmüştür.<sup>54</sup> Hem Türkiye hem de Sovyet basını bu ziyarete çok önem vermiştir. Pravda'nın Ankara'daki özel muhabiri V.Ovçinnikov ve A. Vasilyev bu ziyaretin önemi hakkında geniş makale yazmışlardır. Makalede Atatürk ve Lenin'le başlayan bu yakınlaşmadan bahsederek: "O yıllarda Lenin şöyle demiştir: "Kendimiz de fakir olmamıza rağmen Türkiye'ye maddi olarak yardım edebiliriz. Bu gereklidir. Maddi yardım, merhamet (şefkat) ve dostluk - üç kat daha büyük yardımdır. Türk halkı yalnız olmadığını hissedecektir"<sup>55</sup>. Ziyaret sırasında Ankara Belediyesi Temsilcisi E.Barlas N.V.Podgorniy'a Türkiye'nin başkentinin "anahtarını" teslim etmiştir ve kendisini Ankara'nın fahri vatandaşı ilan etmiştir.<sup>56</sup> Podgorniy, 1925 yılında Türkiye-SSCB arasında imzalanan, Stalin'in emri ile 1945 yılında tek taraflı olarak iptal edilen dostluk ve tarafsızlık antlaşmasının yenilenmesini teklif etmiştir. Sunay ise, sol anarşinin ülkede devam ettiği gerekçesiyle bu teklifi geri çevirmiştir. Sunay, kamuoyunda sol örgütlere Sovyetler Birliği'nin yardımcı olduğu düşüncesinin yaygın

<sup>48</sup> "Erzurum'dan Kalkan U-8 Uçağı Rusya'ya İndirildi", *Milliyet*, 23 Ekim 1970.

<sup>49</sup> "Zayavlenie Sovetskogo Pravitelstva Pravitelstvu Turtsii", *Pravda* 27 Ekim 1970, No:300.

<sup>50</sup> "V Svyazi s 50-letiem Sovetsko-Turetskogo Dogovora", *Pravda*, 17 Mart 1971, No:76.

<sup>51</sup> "Obmen Telegrammami", *Pravda* 10 Kasım 1971, No:314.

<sup>52</sup> N.Yakubov, "Na Osnove Vzaimnoy Vigodi", *İzvestiya*, 24 Mart 1972, No:71, s.4.

<sup>53</sup> Letopis Sovetskoy Vneshney Politiki 1919-1979, s.220-221.

<sup>54</sup> A.Vasilyev, V.Ovçinnikov, "Na TuretskoyZemle", *Pravda*, 12 Nisan 1972, No:103.

<sup>55</sup> A.Vasilyev, V.Ovçinnikov, "Na TuretskoyZemle", *Pravda*, 12 Nisan 1972, No:103.

<sup>56</sup> "Vo İmya Sotrudničestva i Vzaimoponimaniya", *Pravda*, 15 Nisan 1972, No:104.

olduğunu vurgulamıştır. Podgorniy kendi adına bu tür yardımların söz konusu olmadığını belirterek inkâr etmiştir. Sunay ve Podgorniy, söz konusu anlaşmanın yenilenmesi ile ilgili görüşmeleri devam ettirmek konusunda anlaşmışlardır.<sup>57</sup> Taraflar aralarında Deklarasyon imzalamışlardır.<sup>58</sup>

N.V.Podgorniy'nin Türkiye seferi Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişiminde önemli adım teşkil etmiştir.<sup>59</sup>

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 50.yıldönümü dolayısıyla *İzvestiya* gazetesinin köşe yazarı N.Yakubov "İşbirliğinin aşamaları" başlıklı bir yazısında "en başından itibaren Türk-Sovyet ilişkileri karşılıklı olarak eşitlik ve karşılıklı çıkar ilişkileri üzerine kurulmuştur... İlişkilerin gelişimindeki esas aşamalardan birisi de 25 Mart 1967'de Moskova'da imzalanan anlaşma olmuştur... Türk ekonomisi için Seydişehir Alüminyum Fabrikasının önemi çok büyüktür... Şimdilerde Türkiye'deki en önemli inşaat, İskenderun demir-çelik fabrikasıdır ki, burada yılda bir milyon çelik üretilmektedir..."<sup>60</sup>

#### **A.N. Kosıgin, N.V. Podgorniy, S. Demirel ve B. Ecevit İlişkileri**

15 Kasım 1973 tarihinde N.V.Podgorniy ve Kosıgin, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'e "Türkiye halkının hayatındaki önemli gelişmenin 50. yıldönümü nedeniyle" tebrik telgrafı göndermiştir.<sup>61</sup>

1973 yılı Aralık ayında İsmet İnönü vefat etmiştir. İnönü'nün vefatı üzerine Sovyet basını da başsağlığı mesajlarını Türkiye'ye iletmiştir.<sup>62</sup>

1975 yılı sonlarında Ankara'da S. Demirel ve A.N. Kosıgin arasında görüşme olmuştur. Görüşmede iki ülke arasındaki ilişkiler tartışılmış, politik, ekonomik ve diğer alanlarda tarafların çıkarları doğrultusunda yapılabilecekler üzerinde durulmuştur.<sup>63</sup> Daha sonra Kosıgin diğer Sovyet heyeti ile birlikte İskenderun'a gitmiştir. Burada İskenderun Metal Fabrikası'nın açılışına katılmıştır. Heyete Başbakan Demirel de eşlik etmiştir.<sup>64</sup>

Daha sonra A.N. Kosıgin CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'le görüşmüştür. Görüşmeler dostluk çerçevesinde gerçekleşmiştir. Aynı gün taraflar karşılıklı olarak 1

<sup>57</sup> Qasımlı, age, s. 381.

<sup>58</sup> Deklarasyonun maddeleri aşağıdaki şekildedir:

- Atatürk ve Lenin tarafından başlatılan dostluk ve iyi komşuluk ilişkilerinin geliştirilmesi
- Tarafların karşılıklı olarak birbirlerinin egemenlik haklarına ve eşitlik haklarına saygılı olunması
- Karşılıklı olarak toprak bütünlüğü ve sınırların dokunulmazlığına saygı duyulması
- Birbirlerinin iç işlerine karışılmaması
- Her ülkenin kendi politik, sosyal, ekonomik ve kültürel sistemine saygı duyulması
- Kendi sınırlarını diğer devletlere karşı saldırı amaçlı kullanırdırtmaması
- Uluslararası sorunların barışçıl yöntemlerle tanzimlenmesi

Bkz. "Deklaratsiya o Printsipah Dobrososedskih Otnoşeniy Mejdu Soyuzom Sovetskikh Sotsialistiçeskih Respublik i Turetskoy Respublikoy", *Pravda*, 18 Nisan 1972, No:109.

<sup>59</sup> A.Vasilyev, V.Ovçinnikov, "Veha v Razvitii Dobrososedstva", *Pravda*, 19 Nisan 1972, No:110.

<sup>60</sup> N.Yakubov, "50 let Turetskoy Respubliki; Etapı sotrudniçestva", *İzvestiya*, 27 Ekim 1973, No: 254 (17487).

<sup>61</sup> "Obmen Telegrammami", *Pravda*, 15 Kasım 1973, No:319.

<sup>62</sup> "Poxoronı İsmeta İnönü", *Pravda*, 29 Aralık 1973, No:363.

<sup>63</sup> "Sovetsko-Turetskie Peregovori", *Pravda*, 28 Aralık 1975, No:362.

<sup>64</sup> "Na Printsipah Dobrososedstva i Delovogo Sotrudniçestva; Viizit A.N.Kosıgin'a v Turtsiyu", *Pravda* 29 Aralık 1975, No:363.



Mart 1976 - 1 Mart 1978 tarihlerini kapsayacak kültürel ve bilimsel program değişikliği konusunda anlaşma imzalamıştır.<sup>65</sup>

Muhalefette olan CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, eşi Rahşan Ecevit 11 Haziran 1976 tarihinde Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiştir. Ecevit, Moskova'dan sonra, Leningrad ve Bakü'de de bulunmuştur. Ecevit, Türk-Sovyet ilişkilerine değinerek Lenin ve Atatürk döneminde temeli atılan Türk-Sovyet dostluğunun Türk dış siyasetinin temel prensiplerinden biri olduğunu vurgulamıştır. "Türkiye, üyesi bulunduğu NATO'dan ayrılmasa bile daha geniş perspektife malik ilişkilere taraftardır. Çok yönlü tutum izlerken de, ulusal savunma siyasetimizin bütünlüğü çerçevesinde onun yeniden gözden geçirilmesinin gerekliliğine inanıyoruz" demiştir.<sup>66</sup> Ayrıca Ecevit, "Rusya güven verdiği sürece ilişkilerimiz gelişebilir" ifadelerini de kullanarak, ikili ilişkilerin gelişmesinde Rusya'nın güven vermesinin önemine de vurgu yapmıştır.<sup>67</sup>

Ecevit'in gezisi ile ilgili Başbakan Süleyman Demirel, Ecevit'in büyük sıkıntı yaşadığına dikkat çekerek "Ecevit sıkıntısından kendisini dış gezilere attı. Rusya'dan sonra Amerika'ya gidecekmış. Dolaşsın da biraz sıkıntısını gidersin" dediği ve "kahkahalarla güldüğü" haberi gazetelerde yer almıştır.<sup>68</sup>

Birlik Partisi Genel Başkanı Mustafa Timisi Sovyetler Birliği'ni ziyaret etmiştir. Ziyaret sonrasında Sovyet basınına yansıyan haberlerden birisi Timisi'nin gezi ile ilgili söylediği sözlerdir. "Bu gezi bütün halkların mutlu ve bağımsız yaşadıkları bir ülkeye yapılmıştır" şeklindeki yorum Sovyet basınına süslemiştir.<sup>69</sup>

Sovyet yetkililerinin daveti üzerine Türkiye Dış İşleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in 1977 yılı Mart ayının ortaları için Sovyetler Birliği'ni ziyareti planlanmıştır.<sup>70</sup> Çağlayangil'i Moskova'da A.A.Gromıko ve diğer Sovyet yetkilileri karşılamıştır. Görüşmelerde Gromıko şunları söylemiştir: "SSCB ile Türkiye yaşıttır. Bu yıl, SSCB'nin kuruluşunun 60.yılı kutlayacağız. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun 60.yılına da az aldı. 16 Mart 1921 tarihinde Lenin ve Atatürk'ün hizmetiyle başlayan Türk-Sovyet dostluk anlaşmasını hatırlatmak isterim. Zannımca bu geleneği devam ettirmenin ve geliştirmenin önünde hiçbir engel yoktur..."<sup>71</sup> Kosığın de bu görüşmede "Türk-Sovyet ilişkilerini güçlendirmek için gerekli ortam var" demiştir.<sup>72</sup> 15 Mart'ta A.A.Gromıko ve İ.S.Çağlayangil arasındaki görüşme sona ermiştir. Aynı gün taraflar ekonomik, bilim ve teknolojik ilişkilerin geliştirilmesi konusunda anlaşma imzalamıştır.<sup>73</sup> Bu ziyaret sırasında Çağlayangil Kremlin'de Kosığın'le de görüşmüştür.<sup>74</sup> Daha sonra Türkiye Dış İşleri Bakanı Çağlayangil, SSCB Dış İşleri Bakanı A.A.Gromıko'yu Türkiye'ye resmi görüşmeye davet etmiştir. Tabii ki, bu davet Gromıko tarafından memnuniyetle kabul edilmiştir.<sup>75</sup>

<sup>65</sup> "Sovmestnoe Sovetsko-Turetskoe Kommunike", *Pravda* 30 Aralık 1975, No:364.

<sup>66</sup> "Ecevit Sovyet Başbakanı ile Görüştü", *Milliyet*, 18 Nisan 1976.

<sup>67</sup> "Ecevit Sovyet Başbakanı İle Görüştü", *Milliyet*, 18 Haziran 1976.

<sup>68</sup> "Demirel: "Ecevit Sıkıntısından Kendisini Dış Gezilere Attı", *Milliyet*, 17 Nisan 1976

<sup>69</sup> A.Filippov, "Nezabivaemie Vpeçatleniya", *Pravda*, 10 Eylül 1976, No:254 (21223).

<sup>70</sup> "O Predstoyaşem Vizite v SSSR Ministra İnostrannih Del Turetskoy Respubliki", *Pravda*, 5 Mart 1977, No:64.

<sup>71</sup> "V drujestvennoy obstanovke", *Pravda*, 15 Mart 1977, No:74.

<sup>72</sup> "Kosığın Türk-Sovyet ilişkilerini güçlendirmek için gerekli ortam var", *Milliyet*, 15 Mart 1977.

<sup>73</sup> "Gost İz Turtsii", *Pravda*, 16 Mart 1977, No:75.

<sup>74</sup> "Beseda V Kreml'e", *Pravda* 15 Mart 1977, No:74.

<sup>75</sup> "Sovetsko-Turetskoe Kommyunike", *Pravda*, 19 Mart 1977, No:78.

Moskova dönüşü Çağlayangil vermiş olduğu röportajında “SSCB ile Türkiye arasındaki ilişkiler son yıllarda özellikle ekonomi alanında yüksek seviyeye ulaşmıştır” şeklinde konuşmuştur.<sup>76</sup>

1977 yılı Haziran ayında Türkiye’de erken seçimlere gidildi.<sup>77</sup> Süleyman Demirel bir koalisyon hükümeti oluşturdu. Hükümet, SSCB ile geleneksel siyasi çizgisini sürdüreceğini duyurdu.<sup>78</sup>

6 Kasım 1977 tarihli Pravda gazetesi Türkiye Komünist Partisi Genel Sekreteri İ.Bilen’in konuşmasını ayrıntılı bir şekilde yayınlamıştır. Bilen konuşmasında “Sovyet halkı ve Sovyet yönetimi II. Dünya Savaşı’nda emperyalizmin vurucu gücünü-Hitler faşizmini yok etmiştir... Sovyetler Birliği’nin yeni anayasası – Ekim Devrimi’nin sonucu ve devamıdır” demiştir. Konuşmasının sonunda Bilen “Yaşasın Sovyetler Birliği!”, “Yaşasın Lenin’in Komünist Partisi!” şeklinde sloganlar atmıştır.<sup>79</sup>

TASS haber ajansının verdiği bilgiye göre, 11 Kasım 1977 tarihinde L.İ.Brejnev, Türkiye Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’e ülkenin milli bayramının kuruluşunun 54. yıldönümü dolayısıyla hem kendi adından hem de Sovyet halkının adından tebrik telgrafı göndermiştir. Bu telgrafa Fahri Korutürk de teşekkür telgrafını iletmıştır.<sup>80</sup>

Aralık 1977’de SSCB Dış Ülkelerle Dostluk ve Kültürel İşbirliği Cemiyeti’nin daveti üzerine ana muhalefetteki Cumhuriyet Halk Partisi Genel Başkanı Deniz Baykal başkanlığındaki bir heyet, SSCB’yi ziyaret etti.<sup>81</sup>

1978 yılı Nisan ayında TASS ajansının verdiği habere göre, Fahri Korutürk, SSCB Savunma Bakanı Birinci Yardımcısı Mareşal N.V.Ogarkov’u kabul etmiştir. Bu görüşme dostluk çerçevesinde gerçekleşmiştir. Toplantıya Türk Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı General Kenan Evren de katılmıştır.<sup>82</sup> Ogarkov’un ziyareti önemli bir siyasi olaydı. Bu ziyaret çok ses getirdi. İki ülke askeri işbirliğinin eşğine gelmişti.<sup>83</sup>

5 Ocak 1978 tarihinde Ecevit yeni koalisyon hükümetini kurdu. Ecevit, dış siyasette tüm komşu ülkelerle, özellikle de SSCB ile dostluk ilişkilerinin geliştirilmesine taraftar idi.

Türkiye Başbakanı Ecevit, 1978 yılı Mayıs ayında NATO ülkeleri toplantısına katılmak için ABD’ye giderken şunları söylemiştir: “ABD Kongresi’nin, Suudi Arabistan’a silah satışını onaylarken Türkiye’ye ambargo uygulaması gariptir. NATO’ya güvencemiz ciddi biçimde sarsılmıştır. Türkiye bu koşullar altında NATO ortak bildirisini imzalamaz”. Ayrıca, “Ambargo ile bizi ezmek mümkün değildir” diyordu.<sup>84</sup> Ecevit’in bu yaklaşımı Batılı müttefikleri arasında rahatsızlığa neden oldu. Görünen o ki, Türkiye her geçen gün SSCB’ye daha da yaklaşıyordu.<sup>85</sup>

Bülent Ecevit, Sovyet yetkililerinin daveti üzerine, 21-25 Haziran 1978 tarihleri arasında SSCB’yi resmi ziyarette bulunmuştur. Sovyet basını Bülent Ecevit’le ilgili

<sup>76</sup> “Poleznie Rezultati”, *Pravda*, 20 Mart 1977, No:79.

<sup>77</sup> “Korkmadan Yılmadan Sandık Başına”, *Milliyet* 5 Haziran 1977.

<sup>78</sup> Qasımlı, age, 495.

<sup>79</sup> “Reç Tovarişa i.Bilena”, *Pravda*, 6 Kasım 1977, No:310.

<sup>80</sup> “Obmen Telegrammami”, *Pravda*, 11 Kasım 1977, No:315 (21650).

<sup>81</sup> Qasımlı, age, s. 495-496.

<sup>82</sup> “Vstreça v Ankare”, *Pravda*, 29 Nisan 1978, No:119.

<sup>83</sup> Qasımlı, age, s.502-503.

<sup>84</sup> “Ecevit: Ambargo ile bizi ezmek mümkün değildir”, *Milliyet* 19 Mayıs 1978.

<sup>85</sup> Qasımlı, age, s.502-503.

ayrıntılı bilgilere yer vermiştir.<sup>86</sup> Bülent Ecevit Sovyet basınına röportaj vermiştir. Röportajında Sovyetler Birliği'ni ziyaret ettiği için duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. “Son yıllarda iki komşu ülke arasında iyi komşuluk ve dostluk ilişkilerinin, karşılıklı güven ortamının oluştuğunu” belirtmiş ve “bu ilişkilerinin gelişmesi için ziyaretimin faydası olursa mutluluk duyacağım” demiştir.<sup>87</sup> Ecevit, Moskova’da Kosigin’le görüşmüştür. Bu görüşme, 1960 yılından beri SSCB ile Türkiye arasında düzenlenen 25. üst düzey görüşme idi. Bu ziyaret, Ecevit’in ikinci SSCB ziyareti idi.<sup>88</sup> Düzenlenen resmi yemekte Kosigin konuşma yapmıştır. Konuşmasının sonunda Kosigin, Bülent Ecevit ve eşinin, toplantıya katılan bütün Türk heyetinin şerefine kadeh kaldırmıştır.<sup>89</sup>

Kosigin ve Ecevit 23 Haziran günü SSCB ile Türkiye arasında iyi komşuluk ve dostluğa dayanan işbirliği prensiplerini içeren toplam üç bölümden oluşan siyasi belgeyi imzalamıştır.<sup>90</sup> Bu belge Türkiye’de farklı şekillerde yankılanmıştır. Milliyetçiler ve antikomünistler belgeyi eleştirdiler. Bu durumu eleştiren arasında Süleyman Demirel, Doğu Perinçek ve diğerleri vardı. Hatta Perinçek bu anlaşma için “Rusya ile işbirliği ve dostluk perdesi altında tezgahlanan teslimiyet anlaşmalarına karşı kararlı olarak mücadele edeceğiz.” demiştir.<sup>91</sup>

“Yeni Ulus” gazetesi “Siyasal Belge”nin iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine ve dünyada barışın sağlanmasına büyük katkı sağlayacağını belirtmiştir.<sup>92</sup> Sami Kohen “Milliyet” gazetesinde “Türk-Sovyet Görüşmeleri Olumlu Sonuçlanıyor” şeklinde siyasi belgeyi anlatmıştır.<sup>93</sup>

Sovyetler Birliği Komünist Partisi Merkezi Komitesi Genel Sekreteri L.İ. Brejnev, 22 Haziran’da Ecevit’le görüşmüştür.<sup>94</sup> Brejnev, bu gezi ile ilgili şunları söylemiştir: “SSCB ile Türkiye arasında iyi komşuluk ve dostluk işbirliği ile ilgili olarak imzalanan bu belge, Lenin ve Atatürk zamanında belirlenen çizgideki ilişkilerimizin gelişiminde önemli bir aşamadır”.<sup>95</sup>

Daha sonra Ecevit Moskova’dan Kiev’e gitmiştir. Kiev’de havaalanında Ecevit Ukrayna Bakanlar Kurulu üyesi A.P. Lyaşko ve diğer resmi şahıslar tarafından karşılanmıştır.<sup>96</sup>

Ecevit’in SSCB ziyareti Türkiye basın ve yayınında geniş bir şekilde yankılanmıştır. Özellikle Ankara radyosu ayrıntılı olarak Kremlin’de Brejnev ve Ecevit arasında gerçekleşen görüşmeye yer vermiştir. “Yeni Gün” gazetesi de bu olayı geniş

<sup>86</sup> “K Vizitu v Sovetskiy Soyuz Premer Ministr Turetskoy Respubliki Bulent Ecevit”, *Pravda*, 21 Haziran 1978, No:172.

<sup>87</sup> “İntervyu Premer Ministra Turtsü”, *Pravda*, 21 Haziran 1978, No:172.

<sup>88</sup> “Ecevit: SSCB İle İlişkilerin Gelişmesine Büyük Önem Veriyoruz”, *Milliyet*, 21 Haziran 1978.

<sup>89</sup> “V İnteresah Dobrososedstva”, *Pravda*, 22 Haziran 1978, No:173.

<sup>90</sup> Vneshnyaya Politika Sovetskogo Soyuza i Mejdunarodnie Otnosheniya. Sbornik Dokumentov. 1978, Belge No: 38, s. 100-102.

<sup>91</sup> “TKİP: “Siyasal Belge Bir Teslimiyet Anlaşmasıdır”, *Cumhuriyet*, 25 Haziran, 1978; “Ekonomik Belge Bugün İmzalanıyor”, *Milliyet*, 25 Haziran, 1978.

<sup>92</sup> “V İnteresah Dobrososedstva”, *Pravda*, 23 Haziran 1977, No:173.

<sup>93</sup> Sami Kohen, “Türk-Sovyet Görüşmeleri Olumlu Sonuçlanıyor”, *Milliyet*, 23 Haziran, 1978.

<sup>94</sup> “Priem L.İ. Brejnevim B. Ecevita”, *Pravda*, 23 Haziran 1978., No:174.

<sup>95</sup> “Reç Tovarisha Brejneva”, *Pravda*, 26 Haziran 1978, No: 177.

<sup>96</sup> “Prebivanie Premer Ministra Turtsü”, *Pravda*, 24 Haziran 1978, No:175.

bir şekilde aktarmıştır. “Yeni gün” Türkiye ile SSCB arasında düşmanlık için hiçbir neden olmadığını yazmıştır.<sup>97</sup>

Her şeye rağmen SSCB ile ilişkiler geliyordu. 1978 yılı sonlarında Türkiye'nin 6 bakanı SSCB'yi ziyaret etmiştir. Bütün bunlarla birlikte Türkiye ABD ile de müttefikliğini koruyordu. Amerika silah ambargosunu kaldırmıştı. Amerika'nın bu gelişmeden sonra Türkiye'deki üslerinin faaliyetlerini aşamalı olarak canlandırması Sovyetler Birliği'ni rahatsız ediyordu. Bu yüzden Sovyetler Birliği, Kıbrıs problemini yeniden alevlendirerek Türk-Yunan gerginliğini daha da arttırmak için elinden geleni yaptı.<sup>98</sup>

Büksel'de düzenlenen NATO'NUN savunma planlamasıyla ilgili komite toplantısında Türk hükümeti, erken uyarı sistemleri taşıyan AWACS uçaklarının ülkede konuşlandırılmasına izin verdi. Haber Sovyet cephesinde bomba etkisi yaptı. Sovyet Büyükelçisi Rodionov, 9 Ocak 1979 tarihinde Şükrü Elekdağ'la bir görüşme yaptı. Rodionov, AWACS'ların Türkiye'de yerleştirilmesi konusunu gündeme getirdi. Bu uçakların konuşlandırılmasını Türkiye'de dış askeri gücün daha aktif duruma gelmesi şeklinde değerlendirdi. Bu durumun da Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişmesine engel olacağını vurguladı.<sup>99</sup>

Bu arada Türkiye'de terör çok yoğun bir şekilde yaşanıyordu. Ülkede olağanüstü hal ilan edilmişti. Bu da durumu sabitleştirmemiştir. Bu olaylar dolayısıyla Türkiye'deki sağ kesim SSCB'yi, sol kesim ise Batı'yı suçluyordu.<sup>100</sup>

14 Ekim 1979'da parlamento seçimleri gerçekleştirilmiştir. 12 Kasım 1979'da Demirel yeni hükümeti kurmuştur. Daha sonra Demirel, Sovyet Büyükelçisi'ni kabul ederek, SSCB ile iyi komşuluk ilişkilerini devam ettireceğini söylemiştir.<sup>101</sup>

Bu arada da Türk-Sovyet diplomatik ilişkilerinin başlamasının 60. yıldönümü dolayısıyla hem Sovyet hem de Türk basınındaki yazılar da dikkat çekmektedir.<sup>102</sup>

10 Kasım 1982'de L.İ.Brejnev'in ölümü dolayısıyla Kenan Evren taziye telgrafını SSCB Yüksek Sovyeti'ne göndermiştir. Mesajında Türk-Sovyet ilişkilerinin gelişiminde Brejnev'in rolünden bahsederek, hem kendi hem de Türk halkı adından duyduğu üzüntüyü dile getirmiştir.<sup>103</sup>

16 Kasım tarihinde SSCB Bakanlar Sovyeti Temsilcisi N.A.Tixonov Kremlin'de Türkiye'nin Başbakanı B.Uluslu ile görüşmüştür. Tixonov Türk halkının Brejnev'e gösterdiği saygıdan dolayı minnettarlığını ifade etmiştir. Taraflar iyi komşuluk ilişkilerinin devam edeceğini belirtmişler.<sup>104</sup>

Komünist Partisi Merkezi Komitesi Genel Sekreteri Yuri Vladimiroviç Andropov'a Kenan Evren hem kendi hem de Türk halkı adından SSCB'nin kuruluşunun 60.yıldönümü dolayısıyla tebrik telgrafı göndermiştir. Telgrafta Türkiye ile

<sup>97</sup> “İshodya İz Vzaimnih Interesov”, *Pravda*, 23 Haziran 1978, No:174.

<sup>98</sup> Qasımlı, age, s.533-534.

<sup>99</sup> Qasımlı, age, s. 536.

<sup>100</sup> “Ecevit:Dış Güçler Bölücülüğü Kışkırtıyor”, *Tercüman*, 11 Mayıs 1979; “Ecevit: Batı'nın Destek Ölçüsü İlişkimize Etkiler”, *Milliyet*, 11 Mayıs 1979.

<sup>101</sup>Qasımlı, age, s. 495-496.

<sup>102</sup> A.Filippov, “Kurs na Dobrososedstvo”, *Pravda*, 2 Haziran 1980, No:154.

<sup>103</sup> “Prezidiumu Verhovnogo Soveta SSSR”, *Pravda* 16 Kasım 1982, No: 320, s. 4.

<sup>104</sup> “Besedi v Kreml’e”, *Pravda*, 17 Kasım 1982, No:321, s.1.

SSCB arasında iyi komşuluk ilişkilerinin ve işbirliğinin bundan sonra daha gelişeceğine olan inancını dile getirmiştir.<sup>105</sup>

### 1960-1980 Yılları Arası Türkiye-ABD İlişkileri

ABD ile Türkiye arasındaki ilişkilerin başlangıcı XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın ilk çeyreğine kadar gitmektedir. Bu ilişkinin özü ekonomik olup, Amerika'nın yeni pazarlar elde etme kaygısı ve ticareti geliştirme çabalarından kaynaklanmaktadır.<sup>106</sup>

I. Dünya Savaşı kadar "Monroe Doktrini"<sup>107</sup> ve "Açık Kapı ilkesi" ABD dış politikasına yön verdi. <sup>108</sup> Özellikle Türkiye ile olan ilişkisinde ABD "Açık Kapı" ilkesinin uygulanmasını benimsemiştir. Misyonerlik faaliyetlerini de sürdürmüştür.

ABD ve Türkiye ilişkilerindeki ilk kriz Küba Krizi ile yaşanmış ancak ilk yol ayrımı dönemi Johnson Mektubu ile başlamıştır. Bu dönemde Kıbrıs'ın, Türkiye – ABD ilişkilerini belirlemedeki rolü, 1974'teki Barış Harekatı, sonrasında ABD'nin Türkiye'ye uyguladığı silah ambargosu ile devam etmiştir.

### Küba Krizi ve Küba Krizinin Türk Dış Politikası Açısından Sonuçları

Küba'da SSCB füzelerinin varlığının saptanmasından sonra ABD Başkanı Kennedy 22 Ekim'de yaptığı açıklamada SSCB'nin bu girişimine sert biçimde karşılık verileceğini ve Küba karasularına girecek SSCB gemilerinin batırılacağını açıklamıştır. 24 Ekim'den itibaren ABD 2. Filosuna ait 19 savaş gemisi Küba kıyılarını 800 km. çapında bir çember üzerinde ablukaya almıştır.<sup>109</sup> Ancak ABD abluka kararını alırken, BM'ye, Amerikan Devletler Örgütü'ne (Organization of American States) ve NATO içerisindeki müttefiklerine danışma gereğini duymamış, sadece alınan karara ilişkin bilgi vermiştir.<sup>110</sup> Küba Krizinin başlamasıyla iki süper güç silahlı bir çatışmanın veya tüm dünyayı sarabilecek nükleer bir savaşın eşğine gelmiştir. Bu nedenle BM Genel

<sup>105</sup> "Pozdravleniya Sovetskomu Soyuzu", "Prezidiumu Verhovnogo Soveta SSSR", *Pravda* 24 Aralık 1982, No:358, s.7.

<sup>106</sup> Çağrı Erhan, "Osmanlı-Amerikan İlişkilerinin Başlangıcında Temel Faktörler (1776-1830)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara, 15-15 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Ankara, TTK, 1997; Çağrı Erhan, *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, 1. Baskı, Ankara, Remzi Kitabevi, 2001, s. 68 vd; Orhan Köprülü, *Tarihte-Türk Amerikan Münasebetleri*, *Belleter*, C. LI, S. 200, s. 930 Bu konuda bilgi için bkz. 7 Mayıs 1830 tarihli antlaşma için bkz. Fahir Armaoğlu, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara, TTK, 1991, s. 1 vd; Erhan, a.g.e, s. 117 vd; Köprülü, a.g.m, s. 932 vd; Akdes Nimet Kurat, *Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış*, Ankara, 1959, s. 37; Mine Erol, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyükelçisi Rüstem Bey*, Ankara, 1973, s. 20 vd.; Mine Erol, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyükelçisi Rüstem Bey*, Ankara, 1973, s. 20 vd.; Jennifer D. Keene, *The United States and the First World War*, Harlow, Longman, 2000, s.91-92

<sup>107</sup> Monroe Doktrini 1823 yılında Başkan James Monroe'nun Kongreye gönderdiği yıllık mesajının son kısmından ibarettir. Allan Nevins, H.Steele Commager, *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, Çev: Halil İnalcık, İstanbul, Varlık Yayınları, 1961, s. 160; Vedat Gürbüz, "Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan Wilson ve Milletler Cemiyeti", *Atatürk Yolu*, Mayıs-Kasım 2002, C.8, Yıl:5, S. 29-30, s.91; Türkkaya Ataöv, *Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu*, I. Basım, Ankara, Doğan Yayınevi, 1968, s.105-119.

<sup>108</sup> Robert Divine, T. H. Bren, *America Past and Present*, Glenview, 1987, s.695 ; Lewis Paul Todd, Merle Curti, *Rise Of The American Nation*, New York, 1961, s. 628; George Brown Tindall, David E. Shi, *America A Narrative History*, New York, 1996, s. 1035.

<sup>109</sup> Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi* (Cilt 1-2: 1914-1995), İstanbul, Alkım Yayınevi, 2002, s. 610

<sup>110</sup> Mediha Akarslan; "1962 Küba Ekim Füzeleri Bunalımı ve Türkiye", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Cilt 114, Sayı 344, Nisan 1995, ss.22

Sekreteri U. Tant, tarafları uzlaştırmak için büyük çaba göstermiş, Küba'ya gitmekte olan 25 kadar SSCB gemisinden 12'si rotasını değiştirmiştir. Diğerleri ise ABD savaş gemilerinin kontrolüne itiraz etmemiştir.<sup>111</sup>

27 Ekim'de Kennedy'e bir mektup yollayan Krushev, Jüpiter füzelerinin Türkiye'den kaldırılmasını isteyerek, SSCB'nin Türkiye'yi işgal etme niyetinde olmadığını, ABD'nin de aynı güvenceyi Küba için vermesi gerektiğini bildirmiştir.<sup>112</sup>

Krushev'in yaptığı öneriyle Türkiye doğrudan pazarlık masasına konmuş ve kendi isteği dışında iki süper güç arasında patlak veren krizin doğrudan tarafı haline gelmiştir. Bunun üzerine ABD, gerginliği azaltmak için, SSCB füzelerinin çekilmesi karşılığında Küba'yı işgal etmeyeceğini bildirme kararı almıştır. ABD, Türkiye'deki Jüpiter füzelerinden açık olarak bahsetmemekle beraber, dünyada gerginliklerinin yumuşaması durumunda öteki silâhlarla ilgili olarak daha geniş bir düzenlemeye gidilebileceği konusuna dikkat çekiyordu.<sup>113</sup>

Sonuç itibari ile sorunlu SSCB füzeleri Küba'dan ABD ile yapılan anlaşmanın ardından 3 Kasım 1962'de, Türkiye'deki füzeler ise 1963 Nisan sonunda sökülerek kriz sonlandırılmıştır. Küba Krizi detanta (yumuşamaya) giden yolun başlangıcı olması nedeniyle dünya kamuoyunda önemli sonuçlar doğurmuştur.<sup>114</sup>

Detant sistemi, ABD ve SSCB'de birtakım müspet değişmelerin olduğu varsayımına dayanmaktadır. SSCB artık daha açık ve daha az müdahaleci bir devlet konumuna girerken, ABD uluslararası statükonun sağlamlığına yönelik eski muhafazakârlığını terk etmektedir. Bunun sonucunda, yumuşamanın ilk belirtisi, Krushev'in Berlin konusunda sert tutumundan vazgeçmesi, ABD'nin ise Türkiye'deki Jüpiter füzelerini sökmeye başlamasıydı. Kriz sonunda ABD ile SSCB arasındaki haberleşme sorunu gündeme gelmiş ve doğrudan bir haberleşme hattının önemi açığa çıkmıştır.

Sonunda Washington–Moskova arasında “Kırmızı Hat” kurulmuştur. Krizin başlangıcında ABD'nin abluka kararını alırken ne BM'ye, ne Amerikan Devletler Örgütü'ne (Organization of American States) ne de NATO'ya danışma gereği duymaması<sup>115</sup> NATO'nun Avrupa ortaklarının böylesine büyük bir bunalımda bile kendi görüşlerinin alınmayacağını açıkça görmelerine yol açmıştır. Kendi menfaati ve güvenliği söz konusu olduğunda ABD'nin en tehlikeli ve sert kararları almaktan çekinmediğini ortaya çıkmış, bu da temelde askeri nitelikte olan, NATO ittifakı içinde siyasal sorunların varlığını göstermiştir. Nitekim, Fransa 1966 yılında NATO'nun askeri entegrasyonundan çıkarak NATO ile bağlarını zayıflatmış ve kendi nükleer gücünü kurmaya karar vermiştir. Bu karar Fransa'nın Küba krizinden çıkardığı ders olarak ifade edilmektedir.<sup>116</sup>

<sup>111</sup> A. Öner Pehlivanoğlu; *Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 2003, s.170

<sup>112</sup> Haluk Gerger; *Soğuk Savaşın Yumuşamaya*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1980; s.58; S. George Harris; *Troubled Alliance: Turkish-American Alliance Problems in Historical Perspective 1945-1971*, Washington, American Enterprise Institute, 1972, s.93.

<sup>113</sup> Gerger, a.g.e., s.58

<sup>114</sup> Gerger, a.g.e., s.58

<sup>115</sup> George Mc Ghee; *The US –Turkish –NATO- Middle East Connection*, New York, St. Martin's Pres, 1990, s.167.

<sup>116</sup> Fahir Armaoğlu; *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1–2: 1914–1995)*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2002, s.612.

### **Türkiye-ABD İlişkilerinde Kıbrıs Meselesi: Johnson Mektubu Kıbrıs Barış Harekatı ve Silah Ambargosu**

Kıbrıs'ta 1950'lerin sonunda başlayıp, 1974 yılında iki toplumun ayrılması; adanın Türk ve Yunan asıllı nüfusları arasındaki çekişmeden; bu çekişme de kökeninde, 19. yüzyıl başında Mora İsyanı ile başlayan Yunan Ulusal Bağımsızlık Hareketi'nden kaynaklanmaktadır.<sup>117</sup>

Aslında kökeni adanın Osmanlı egemenliğinden İngiliz egemenliğine geçtiği döneme kadar götürülebilecek kadar eski olan bir konu olan "Kıbrıs Sorunu", adanın jeopolitik ve jeostratejik önemi bir nedenle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası sorun haline gelmiştir. Kıbrıs, Rum toplumu içerisinde yaygınlaşarak gelişen, İngiltere'den bağımsızlığın alınarak Yunanistan'la birleşme yönündeki talepler<sup>118</sup> Türkiye'nin uzunca bir süre sorunu İngiltere'nin iç meselesi olarak görmesi ve taraf olmaması nedeni ile İngiltere ve Yunanistan arasındaki bir sorun olarak bu iki devlet arasında tartışılmıştır. Türkiye, ancak Yunanistan'ın Kıbrıs üzerindeki isteklerinin ciddi boyutlara ulaşması ve İngiltere'nin ada üzerindeki egemenliğinden vazgeçmesi ihtimalinin ortaya çıkması üzerine konuya taraf olmuştur. Özellikle 1950'li yıllarda Kıbrıs Sorunu ile ilgili Türkiye'nin izlemiş olduğu politikaya baktığımızda, gerçekten de Türkiye'nin daha çok politikasızlığı yeğlediği, Ada'da mevcut statükonun sürdürülmesini istediği görülmektedir.<sup>119</sup>

Türkiye, bu dönemde Yunanistan ve İngiltere ile olan ilişkilerine önem vermekte, ayrıca NATO müttefiki olan bu ülkelerle bir sorun yaşamak istememektedir. Bu nedenle Türk Hükümeti Kıbrıs diye bir sorunun olmadığını, adanın İngiltere'ye ait olduğunu vurgulamaktadır. 1950'lerden itibaren, Kıbrıs'ta olayların daha da şiddetlenmesi de, Türkiye'nin bu tutumunu değiştirmemiş, ancak Ada'nın gelecekteki statüsünün tartışılmaya başlanması ile Lozan Antlaşması'na da dayanarak Kıbrıs'ın statüsünün belirlenmesinde kendisinin de bir taraf olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaya başlamıştır.<sup>120</sup>

Kıbrıs'ta 1950'lerin sonunda başlayıp, 1974 yılında iki toplumun ayrılması; adanın Türk ve Yunan asıllı nüfusları arasındaki çekişmeden; bu çekişme de kökeninde, 19. yüzyıl başında Mora İsyanı ile başlayan Yunan Ulusal Bağımsızlık Hareketi'nden kaynaklanmaktadır.<sup>121</sup> Aslında kökeni adanın Osmanlı egemenliğinden İngiliz egemenliğine geçtiği döneme kadar götürülebilecek kadar eski olan bir konu olan Kıbrıs Sorunu, adanın jeopolitik ve jeostratejik önemi bir nedenle İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde uluslararası sorun haline gelmiştir. Kıbrıs, Rum toplumu içerisinde yaygınlaşarak gelişen, İngiltere'den bağımsızlığın alınarak Yunanistan'la birleşme yönündeki talepler<sup>122</sup> Türkiye, bu dönemde Yunanistan ve İngiltere ile olan ilişkilerine önem vermekte, ayrıca NATO müttefiki olan bu ülkelerle bir sorun

<sup>117</sup> Burcu Bostanoğlu; *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1999, s.430

<sup>118</sup> H. Fikret Alasya; *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, 1987, s.10-11.

<sup>119</sup> Bostanoğlu;a.g.e.,s.434

<sup>120</sup> Ahmet Gazioglu, *Enosis Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik*, Ankara, Kıbrıs Araştırma Merkezi Yayınları,1998, s.26.

<sup>121</sup> Bostanoğlu;a.g.e.,s.430

<sup>122</sup> Alasya, a.g.e., s.10-12.

yaşamak istememektedir. Bu nedenle Türk Hükümeti Kıbrıs diye bir sorunun olmadığını, adanın İngiltere'ye ait olduğunu vurgulamaktadır.

1950'lerden itibaren, Kıbrıs'ta olayların daha da şiddetlenmesi de, Türkiye'nin bu tutumunu değiştirmemiş, ancak Ada'nın gelecekteki statüsünün tartışılmaya başlanması ile Lozan Antlaşması'na da dayanarak Kıbrıs'ın statüsünün belirlenmesinde kendisinin de bir taraf olarak kabul edilmesi gerektiğini savunmaya başlamıştır.<sup>123</sup>

Türkiye, NATO'daki müttefiki Yunanistan'ın doğrudan ilgili olduğu Enosis<sup>124</sup> Hareketi 1954'te başladığında sert tepki göstermekle birlikte bekleyip görmeyi tercih etmiştir. 1954 yılına kadar üç ülke arasında çözümlenmeye çalışılan sorun 1954 yılında Yunanistan tarafından BM Genel Sekreterliği'ne yapılan başvuru sonucu ilk defa uluslararası bir sorun haline gelmiş<sup>125</sup> ancak bu noktadan sonra Kıbrıs konusunda politika üretme çabalarına girilmiştir. Tartışmalar ve gerilimler ile geçen 1954 ile 1959 yılları arasındaki 4 yıldan sonra Türkiye ve Kıbrıslı Türklerin, enosisi Yunanistan'ın da Türk tezi olan taksimi kabul etmemeleri üzerine, Türkiye ve Yunanistan arasında gerilim artmaya başlamış, dolayısı ile NATO'nun güney kanadı için açık bir tehlike doğmuştur.<sup>126</sup> İngiltere, Türkiye ve Yunanistan, 1959 Şubat'ında Zürih ve Londra'da bağımsız bir devlet kurulması konusunda anlaşma imzalamış ve bu üç devlet, 16 Ağustos 1960 günü resmen kurularak ardından BM'ye üye olan genç Kıbrıs Cumhuriyeti'nin bağımsızlığının garantörü olmuşlardır. Kıbrıs'ın Zürih ve Londra; Kuruluş, İttifak ve Garanti Anlaşmaları uyarınca kabul edilen anayasası, iki toplumlu, toprak ayırımına dayanmayan federasyon diye nitelenebilecek bir sistem öngörmüştür. Bu antlaşmalarda benimsenen adada bağımsızlık planının oluşmasında ABD önemli bir rol oynamıştır. ABD, tarafsızlık politikasını devam ettirmekle birlikte sorunun BM gibi açık bir forum yerine, NATO içinde tartışılıp sonuca bağlanması taraftarı olmuştur. ABD'nin bu tercihi Enosisi, gerçekleştirmeye çalışan Makarios'un iyi ilişkiler kurmuş olduğu SSCB ve Bağılantısızlar Grubu ülkelerinin BM'de etkin olmasının etkili olduğu söylenebilir.<sup>127</sup>

ABD'nin, Kıbrıs Sorunu ile ilgilenmesinde temel etken bu bölgedeki genel dengenin SSCB lehine değişmesini ve bu devletin bölgeye nüfuzunu önlemeye yöneliktir.<sup>128</sup>

Türkiye'nin sorunun bir tarafı haline gelmesi ve bu konuda Yunanistan ile Türkiye arasındaki anlaşmazlıkların artmasıyla birlikte ABD Kıbrıs Sorunu'nda aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Çünkü ABD'nin iki önemli müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan'ın doğrudan bir çatışmanın içine girmesi halinde NATO'nun güney kanadı

<sup>123</sup> Ahmet Gazioğlu, *Enosis Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik*, Ankara, Kıbrıs Araştırma Merkezi Yayınları, 1998, s.26.

<sup>124</sup> Yunanca'da "Birleşme" anlamına gelmektedir. Kıbrıs'ın bir Yunan adası olduğunu savunan Yunan ve aynı görüşteki Kıbrıslı Rum'lar arasında Kıbrıs'ın, Yunanistan'la birleşmesi yolundaki ideal için kullanılmaktadır.

<sup>125</sup> N. Münir Ertekün; *Cyprus Dispute and the Birth of the Turkish Republic of Northern Cyprus*, Oxford, University Press, 1984, s.

<sup>126</sup> Türkçeye Ataöv; *Amerika, Nato ve Türkiye*, Ankara, Aydınlik Yayınları, 1969, s.73-75.

<sup>127</sup> Thomas Adams and J. Arvin Cottrell; *Cyprus Between East and West*, Baltimore, John Hopkins Press, 1968, s.59-60; A. Micheal Attalides; *Cyprus, Nationalism and International Politics*, New York, St. Martin's Press, 1979, s.16-17.

<sup>128</sup> H. W. J Brands; "American Enters the Cyprus Tangle 1964", *Middle Eastern Studies*, Vol 23, 1987, pp. 350-355



zayıflayacak, bu durum NATO'da büyük bir açık meydana getirecektir. Üstelik SSCB'yi güneyden çevreleyen jeostratejik öneme sahip olan Ada'da anlaşmazlıklar sürdükçe SSCB'nin söz sahibi olma ihtimali de artacaktır.<sup>129</sup> ABD'nin bu değerlendirmelerinin de katkısıyla kurulan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin soruna kalıcı bir çözüm getirememesi, 1964 yılına gelindiğinde Türkiye'nin garantörlük haklarını kullanarak Kıbrıs'a müdahale etme girişimine ve ABD'nin bu müdahaleyi engellemesi ile Türkiye ve ABD arasında önemli sorunlara yol açmıştır.

5 Haziran 1964'te Başkan Johnson tarafından İnönü'ye ultimatome niteliği taşıyan bir mektup gönderilmiştir. ABD, çıkarlarının Türkiye'nin adaya tek başına bir müdahalesinden, mektubun Türkiye'de yaratacağı etkiden daha fazla zarar göreceğini değerlendirmiştir. Mektubun sert üslup içermesi dönemin ABD yetkililerince Türkiye'nin ancak böyle güçlü bir tavır karşısında geri adım atacağı yönündeki değerlendirmelerine dayalıdır. Mektup sonrası Türkiye'de büyük bir hayal kırıklığı yaşanmıştır. Türkiye bu döneme kadar ABD'yi dış politikasının ve güvenliğinin en önemli dayanağı olarak görmektedir. Mektup Türkiye'de bu önemli davasında en önemli müttefiki tarafından yalnız bırakılmışlık hissi uyandırmıştır. Yaşanan hayal kırıklığı Başbakan İnönü'nün gönderdiği cevabi mektuba da yansımıştır. Sert ifadeler içermeyen cevap 13 Haziran'da İnönü'nün imzası ile yollanmış, Johnson'un mektubunda ilettiği görüşme davetini kabul eden İnönü ve aynı tarihlerde ABD'ye çağrılmış olan Yunanistan Başbakanı Papandreou 22-23 Haziran 1964'te, Washington'da Johnson ile ayrı ayrı görüşmelerde bulunmuştur.<sup>130</sup>

Bazı ABD yetkililerinin de kabul ettiği gibi, sert ve küçültücü bir üslup taşıyan mektup, Türkiye - ABD ilişkilerinde önemli bir dönüm noktası olarak nitelendirilebilir. Johnson mektubu, ABD'nin güttüğü amaca yönelik olarak Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesini önlemiş ancak Türk dış politikasında değişimler yaşanmasına, Türkiye - ABD ilişkilerinin ise sorgulanmasına neden olmuş ve 1980 yılına kadar Türkiye ile ABD arasında birbiri ardına sorunların yaşandığı bir dönemi açmıştır. Bir anlamda Johnson mektubu Türkiye ABD arasındaki balayı ilişkisini bitiren ve ortak ilişkilere daha realist yaklaşılmasına yol açan dönemi başlatmıştır.<sup>131</sup>

Bu mektubun, Türkiye'de bu derece hayal kırıklığı yaratmasının nedeni ise, Türkiye'nin ABD ile olan işbirliğine yüklediği anlamda gizlidir. ABD, işbirliğini çıkara bağlı bir birliktelik olarak algılamaktadır. Buna karşılık, Türkiye için bu işbirliği "ortak değerlere bağlılık", "kader birliği" gibi ideolojik sayılabilecek unsurlar içermektedir.<sup>132</sup>

Nitekim bu ideolojik unsurlara verdiği değer nedeniyle Türkiye, ABD'nin her politikasına destek sağlamıştır. Ancak "haklı bir davası" olarak gördüğü Kıbrıs konusunda, aynı desteği ABD'den görememiş hatta tehdit unsurları da içeren sert bir tepki ile karşılaşmıştır. Başarısızlığa uğrayan, yalnız Türkiye'nin Kıbrıs politikası değil, tümüyle savaş sonrası izlediği realist dış politikasıdır. Mektubun kamuoyuna

<sup>129</sup> Faruk Sönmezoglu; *Türk Dış Politikası*, İstanbul, Der Yayınları 2006, s.216-217.

<sup>130</sup> Çağrı Erhan ; "ABD ve NATO'yla İlişkiler", içinde *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* 1.Cilt, ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 687-689; Nasuh Uslu; *Türk Amerikan İlişkileri*, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 200, s.179.

<sup>131</sup> M. Michael Gunter; "The US Turkish Alliance in Disarray", *World Affairs*, Cilt. 167, Sayı. 3, Kış 2005, pp. 118

<sup>132</sup> Sönmezoglu, a.g.e., s74.

açıklanması ile birlikte ABD karşıtlığı hız kazanmaya başlamış ve ABD karşıtı birçok eylem düzenlenmiştir.<sup>133</sup>

15 Temmuz 1974'te, Yunan cuntası tarafından desteklenen Ulusal Muhafızlar, Makarios'u bir darbe ile devirmiştir. Bu durumla birlikte, başta İngiltere olmak üzere Avrupalı müttefikler adada anayasal düzenin bozulduğunu kabul etmiş ve Yunan Hükümeti'ni kınamıştır. Tek farklı tutum ABD'den gelmiştir. Washington adada anayasal düzenin yıkıldığını ve statükonun bozulduğunu belirtmek ve Yunan Hükümeti'ni kınamakla birlikte, Sampson Hükümeti'ni tanımayacağını açıklamaktan kaçınmıştır.<sup>134</sup>

ABD'nin bu tavrının Ada'daki üslere olan ihtiyacı ve Makarios'un politik geleceğinin kalmadığı düşüncesinden kaynaklandığı bildirilmektedir.<sup>135</sup>

Bağılantısızlık yanlısı Makarios'un devrilerde yerine Sampson'un gelmesini ve Sampson'un Kıbrıs Helen Cumhuriyeti'nin kurulduğunu belirtmesini bir tehdit olarak algılayan Türkiye, ilk olarak, adada statükonun bozulduğunu görmüş ve bu müdahalenin 1960 Garanti Antlaşması'na aykırı olduğu gerekçesiyle İngiltere'yle birlikte müdahalede bulunmak için görüşmeler yapmıştır. İngiltere görüşmelerde sorunu çözmek için barışçıl yolların tüketilmediğini savunarak birlikte müdahale seçeneğini kabul etmemiştir.

17 Temmuz 1974'te ABD dışişleri bakan yardımcısını Kıbrıs'a yollayarak son bir kez daha Türkiye'nin müdahalesini önlemeye çalışmıştır.<sup>136</sup> Bütün bu gelişmeler ışığında 1964'teki krizde ABD'nin engellemesi ile adaya müdahale edemeyen Türkiye, 20 Temmuz 1974'te adaya tek başına müdahale etmiştir. Müdahalenin yapılabilmesinde dünya kamuoyunun Yunanistan karşıtı tutumu da önemli rol oynamıştır. Müdahale sonrası 22 Temmuz'da ateşkes imzalanmış, müdahalenin etkisi ile Yunanistan'da 22-23 Temmuz'da 7 yıllık cunta devrilmiş ve sorumlu subaylar tutuklanmıştır. Bu çöküş adadaki Sampson Hükümeti'nin de çökmesine yol açmış ve Sampson'un yerine Rum yönetiminin başına Glaukos Clerides geçmiştir.<sup>137</sup>

Yeni yönetim ile Türkiye arasında Cenevre'de görüşmeler yapılmış, belirli bir anlaşmaya varılmış ve görüşmelerin devamı kararlaştırılmıştır. Ancak bu görüşmeler sırasında da baskı altındaki Türk Bölgeleri boşaltılmadığı gibi, bunların bir kısmındaki Türkler kitle halinde öldürülmeye devam edilmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin fiilen koruması altına girmemiş tüm köyler toplu imha tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu nedenle 2. Cenevre görüşmeleri sonuçsuz kalmış ve Türkiye tarihinde 14 Ağustos 1974 tarihinde ikinci müdahaleyi gerçekleştirmiştir. Türkiye, ikinci müdahaleyi gerçekleştirip kontrol alanını genişletince, uluslararası kamuoyunun, özellikle de ABD'nin tepkisi ilk müdahalede olduğu gibi yumuşak olmamış ve Türkiye çok yoğun eleştirilere maruz kalmıştır. Türkiye'nin ilk müdahalesi haklı ve meşru bulunurken, ikinci harekât bir işgal olarak nitelendirilmiştir. Müdahale sonrası ABD tarafından Türkiye'ye yönelik olarak uygulamaya konulan ambargonun da gerekçesi olarak ifade edilen ikinci müdahale,

<sup>133</sup> Nihat Erim; *Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde Kıbrıs*, Ankara, Ajans Türk, 1975, s.303

<sup>134</sup> A. Theodore Coulombis; *The United States, Greece and Turkey: The Troubled Triangle*, New York, Praeger, 1983, s.23

<sup>135</sup> Laurance Stern, *The Wrong Horse: The Politics of Intervention and the Failure of American Diplomacy*, New York, Times Books, 1977, s.23.

<sup>136</sup> Coulombis, a.g.e., s.23.

<sup>137</sup> Coulombis, a.g.e, s. 93-95; Bostanoğlu, a.g.e, s.453-454

ABD çevrelerinde özellikle görüşmeler sürerken ikinci müdahalenin yapılmış olması, ikinci müdahale ile adanın fiilen ikiye ayrılması ve 1960'ta kurulan ve BM üyesi olan Kıbrıs Cumhuriyeti'nin temellerinin ortadan kalkmasına dayalı olarak eleştirilmiştir.<sup>138</sup>

Yunanistan ise Türkiye'nin Kıbrıs'a müdahalesinin ABD tarafından engellenmediğini öne sürerek 14 Ağustos 1974'te NATO'nun Askeri kanadından ayrılmıştır.<sup>139</sup> Türkiye'nin Kıbrıs'a garantörlük hakkına dayanarak askeri çıkartma yapmasıyla harekete geçen BM, 16 Ağustos 1974'te Yunanistan'ın NATO askeri kanadından çekilmesinden bir gün sonra, Türkiye'yi işgalci olarak nitelendirmiş ve yabancı askerlerin adadan çekilmesini istemiştir. Daha önce ifade edildiği gibi ABD için Kıbrıs, etnik değil stratejik bir sorundur. Adadaki etnik çatışmanın sona erdirilmesi, sadece konuya ilişkin olarak ortaya çıkabilecek bir Türkiye-Yunanistan çatışmasının önlenmesi ve adanın SSCB nüfuzuna geçmemesi açısından önemlidir. Bu noktada ada kendi nüfuz alanında kaldığı sürece sorunun hangi yöntemle çözüleceği önemini kaybetmemektedir. ABD, bu sebeple her iki ülkeye eşit uzaklıkta durmaya çalışmaktadır. ABD'nin bu politikası, özellikle kongre üzerinde etkili olan Yunan etnik lobisinin ABD dış yardımlarını düzenleyen kanunlara dayanarak Türkiye'ye baskı uygulama çabaları çerçevesinde yoğun eleştirilere uğramıştır.

Türkiye'nin ABD'nin baskısıyla 1972 yılında yasakladığı haşhaş ekimine tekrar izin verilmesi üzerine kongre üyelerinin hükümete Türkiye'ye yapılan yardımların durdurulması ve yaptırım uygulanması yolunda baskısı zaten mevcuttur. Türkiye'de 1973 seçimlerinde tüm partiler bu kesimin oyunu alabilmek için propagandalarını yasağın kaldırılması üzerine kurmuştur. Seçimden sonra, bu şekilde propaganda yapan Cumhuriyetçi Halkçı Parti (CHP) lideri Bülent Ecevit, Milli Selamet Partisi (MSP) ile koalisyon kurunca kamuoyu ve basının baskısı ile 1 Temmuz 1974'te, 7 ilde afyon ekiminin tekrar başlayacağını açıklamıştır.<sup>140</sup> Haşhaş ekimine tekrar izin verilmesi üzerine ABD Kongresi, Export - Import Bankası tarafından Türkiye'ye daha fazla kredi vermesini yasaklamış, 6 Ağustos'ta kabul edilen kararla, Temsilciler Meclisi, ABD Başkanı'na afyon ekiminin tekrar yasaklanması için Türkiye'yle en üst düzeyde temasta bulunma, temas sonuç vermezse 1971 tarihli Dış Yardım Yasası çerçevesinde Türkiye'ye verilen yardımları durdurma yetkisi vermiştir. Haşhaş üretimi yasağını kaldıran Başbakan Ecevit'e göre, 1974'teki Kıbrıs Barış Harekâtı'nın ambargo kararında bir etkisi yoktur. Ecevit; "İkinci harekât yapılmasaydı da ambargo kararının alınacağını iddia ederek, haşhaş yasağının kaldırılmasının, kararın alınmasında asıl faktör olduğunu belirtmiştir." ABD yönetiminin kongre baskısıyla başlattığı ambargo eyleminin, Kıbrıs Sorunu'nun çözümünde etkili bir araç olamayacağı fikrinin yanında, bunun ABD'nin bölgeye ilişkin çıkarlarına, NATO ve Batı savunmasına vereceği zarar açısından da değerlendirildiği görülmektedir.<sup>141</sup> Yönetim, ambargo kararına açıkça karşı çıkmış, bunu başaramayınca da en azından ambargo uygulamasının yumuşatılmasına çalışmıştır. Dışişleri Bakanı Kissenger'in kongreye yaklaşımı, Realist dış politika anlayışı bakımından güzel bir örnek oluşturmaktadır. Kissenger'e göre, Kongre'nin dış olaylara günlük ya da haftalık detaylar düzeyinde ilgi göstermesi, amaca yönelik ve bütünsel bir nitelik taşıması gereken ülke politikasını bazı ilkelere göre ayarlamaya çalışarak,

<sup>138</sup> Stern, a.g.e, s.30.

<sup>139</sup> Couloumbis, a.g.e, s. 29

<sup>140</sup> Çağrı Erhan, Beyaz Savaş, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996, s.132-141.

<sup>141</sup> Oberling, a.g.e., s.26.

olumsuz gelişmelere yol açmıştır. Nitekim Kissinger'in bu tavrı ABD'deki Yunan lobisi ve Yunanistan tarafından büyük eleştiriler almıştır.<sup>142</sup> Kissinger'e göre, ambargo zaten etkisiz kalacak ve istenmeyen gelişmeleri engellemeye yeterli olmayacaktır. Ambargoyu ilk telaffuz eden de Kissenger'dir; ancak daha müdahale sürerken hem Türkiye hem de Yunanistan'a karşı uygulanmasını istemiştir.<sup>143</sup>

Sonuçta ambargonun, kurumlar ve iktidar arasındaki etkileşim sonucu ortaya çıkan bir iç politika edimi olarak açıklanabileceği görülmektedir. ABD'nin realist politikası açısından bakınca da, yönetimin ambargo veya herhangi bir ceza ile Türkiye'nin hareketini kontrol etmeye çalışması doğal görünmektedir. Bu, hem Yunanistan'ı bir ölçüde yatıştırmak hem de Türkiye'ye hegemonik sistem içinde çizgi dışına taşın ve sistemi zorlayan eylemlerden kaçınması gerektiğini vurgulamak için gereklidir. Benzer uygulama 1964 krizinde de benimsenmiştir. Johnson mektubu sonucu Türkiye ile ilişkilerinde sorun yaşayan ABD, ilerleyen süreçte Türkiye'yi rahatlatarak politikalar benimseyerek iki ülke arasında denge sağlamaya çalışmıştır.

### **Sonuç**

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, uluslararası siyasal sistem, büyük bir değişim yaşamış, Avrupalı büyük güçler, uluslararası politika ve ekonomide baş aktör olma pozisyonlarını yitirmiş, bunların yerini, nükleer güce sahip ABD ve SSCB almıştır. ABD, 1949'da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'nü (North Atlantic Treaty Organization-NATO), SSCB ise 1955'te Varşova Paktı'nı (Dostluk, İşbirliği ve Karşılıklı Yardım Anlaşması) kurmuş, böylece ABD liderliğindeki kapitalist blok ile SSCB liderliğindeki sosyalist blok arasında siyasal, ekonomik ve askeri rekabete dayalı Soğuk Savaş dönemi başlamış oldu.

Uluslararası sistemdeki bu köklü değişiklik ülkelerin dış politikalarına yansırken Türkiye'nin de dış ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde etkili olmuştur. Nitekim İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin dış politikasına egemen olan ve ona istikamet veren esas unsur, savaş sonrası Avrupa dengesinde meydana gelen boşluklardan yararlanan SSCB'nin, Türkiye üzerindeki istekleri olmuş ve bu durum doğal olarak Türkiye için güvenlik endişesini de beraberinde getirmiştir.<sup>144</sup>

Türkiye, her ne kadar yürüttüğü akılcı ve dengeli politikalar ve yoğun siyasi baskılara rağmen, İkinci Dünya Savaşı dışında kalmayı başarmışsa da, bir ülkenin uluslararası ilişkilerdeki göreceli ağırlığını ve gücünü yansıtan ekonomik, teknolojik ve askeri kapasitelerden yoksun olduğu için, ortaya çıkan Sovyet tehditlerine yalnız başına karşı koyamayacağını işaretleri olmuştu. Bu durum aynı zamanda, Türkiye'nin iki kutuplu soğuk savaş düzeninde tam bağımsız bir dış politika izlemesine de imkan vermiyordu.

Türkiye ve ABD arasında 1959'da imzalanan bir anlaşma ile Türkiye topraklarına gerektiğinde SSCB'ye karşı kullanılmak üzere 15 Jüpiter füzesi

<sup>142</sup> Coulombis, a.g.e, s. 29

<sup>143</sup> Sönmezoglu, a.g.e., s.257-261.

<sup>144</sup> Yusuf Sarıay, "Atatürk'ten Günümüze Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-48/ataturkten-gunumuze-turk-dis-politikasi-hakkinda-genel-bir-degerlendirme>

yerleştirilmesi ile SSCB'nin, Türkiye'deki ABD üslerinden duyduğu rahatsızlık U-2 Olayı'nda en üst düzeye çıkmıştı.<sup>145</sup>

Bu olay, Türkiye'deki askeri üslerin, ABD casus uçakları tarafından SSCB'ye karşı kullanıldığını da göstermiş oldu. Türkiye'nin "çevreleme" politikasına destek vermesi, SSCB'nin aleyhine politikalar izlemesi ve Ortadoğu'daki gelişmelerde ABD'nin yanında yer alması kaçınılmaz olarak Türk-Sovyet ilişkilerini olumsuz etkilemişti.

Türk dış politikası, Moskova tarafından "emperyalistlerin Ortadoğu ve Balkanlar'daki saldırgan ve yayılmacı emellerine alet olma" biçiminde algılanmış ve bunun sona erdirilmesi istenmişti. Tüm bu olumsuzluklara rağmen SSCB Stalin'in ölümünden sonra Türkiye ile ilişkilerini geliştirmeye çalışmıştı.

ABD-SSCB gerginliğinin belirleyici ve hakim olduğu Soğuk Savaş döneminde, Türkiye-ABD ilişkilerini belirleyen asıl unsur, savaştan sonra giderek somutlaşan Sovyet tehdidi olmuştur. SSCB'nin Türkiye'den boğazlar bölgesinden üst talebiyle, Kars ve Ardahan illerinin kendisine bırakılmasını daha yüksek sesle dillendirmeye başlamıştır.

Türkiye, SSCB tehdidi karşısında, NATO üyeliğinin tek başına yeterli olamayacağı endişesiyle, ABD'nin çıkarlarına hizmet edecek şekilde ve SSCB'nin tepkisine maruz kalacak şekilde Türk topraklarında hava üsleri, radar ve haberleşme tesisleri kurmak için ABD'ye her türlü kolaylığı sunmuş, bu durumu çok iyi değerlendiren ABD ise, olası bir SSCB çatışmasında, Türkiye'yi bir lojistik üs olarak kullanma planlarını bir bir hayata geçirmiştir.

Diğer taraftan, Türkiye'de konuşlu üslerde görev yapan ABD'li personelin, Türk yargı sisteminin dışında tutulması, Truman ve Marshal yardımları altında ABD'den alınan askeri ve ekonomik yardımlar, Türkiye'yi fazlasıyla ABD'ye bağımlı hale getirmiş, yine sözde bölgesel barışın korunması için, ABD'nin önderliğinde oluşturulan paktlara büyük bir özveri ile dahil olmamız, Türk dış politikasının zaman zaman ABD'nin etkisinde kalarak şekillenmesine sebep olurken, sömürgecilik karşısında değişken politikalar da izlemiştir.

Kıbrıs 1960'ların ortalarından ve özellikle de 1974 yılından sonra Türk dış politikasını en meşgul eden konular arasında ilk sırada gelmiştir. Kıbrıs sorunu ile zorlu bir sınavdan Türkiye aynı zamanda en başarılı dış politikasını da uygulamıştır. Milli meselelerinde bağlı olduğu ittifak dışında da inisiyatif kullanabileceğini ve bu konudaki kararlılığını da tüm dünya kamuoyuna göstermiştir.

Türkiye'nin iç politikadaki tutumu da ABD ile ikili ilişkilerini şekillendiren etkenlerden olmakla beraber Türkiye'de yapılan askeri müdahalede görüldüğü üzere demokrasinin askıya alınma süreci ve sonrası ara rejimde müdahaleleri gerçekleştiren kadroların ABD karşısı bir politika geliştirdikleri görülmemiştir. Tam tersine askeri darbe dönemleri Birleşik Devletler ile sıkı ilişkilerin gözlemlendiği dönemlerdir.

Demokrat Parti iktidarının son yıllarında Başbakan Adnan Menderes'in ABD'ye rağmen Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk arayışları içerisine girdiği bilinmektedir.

<sup>145</sup> 1 Mayıs 1960'da Adana'daki İncirlik üssünden havalanan Amerikan U-2 casus uçağı Sovyet hava sahasında istihbarat çalışması yaparken tespit edilip düşürüldü. İlk başta, kendilerine ait bir meteorolojik araştırma uçağının 1 Mayıs günü İncirlik'ten havalandıktan sonra kaybolduğunu, uçağın düşmüş olabileceğini bildiren ABD, U-2 pilotu Gary Powers'ın sağ ele geçirildiğini öğrenince, uçağın istihbarat amaçlı bir U-2 olduğunu itiraf etmek zorunda kaldı.

Ancak süreç 27 Mayıs askeri darbesi ile yarım kalmıştır. Bu noktadan hareketle Demokrat Parti iktidarına son veren müdahalenin ABD'nin desteği ya da en azından sessiz kalmak suretiyle onayı sonucu gerçekleştiği söylenebilir. Zira dönem itibarıyla Türkiye ile girift ilişkileri ve güçlü bir istihbarat örgütü olan ABD'nin darbe planlarından haberi olmaması zordur ve bundan dolayı denilebilir ki darbe bu ülke için sürpriz olmamıştır. Washington, Türkiye'de gerçekleşecek bir yönetim değişikliğinin ilişkileri değiştirmeyeceği biliyordu. Dolayısıyla bu ülke için darbe sonrası askeri rejim ve değişen koşullara ayak uydurmakta bir sıkıntı olmamıştır.

Diğer taraftan 27 Mayıs 1960 askeri darbesini gerçekleştiren kadronun NATO ve CENTO'ya dolayısıyla her iki uluslararası kurumun lideri konumundaki ABD'ne "inanma" ve "bağlılık" içinde oldukları beyanı da yeni dönemde Ankara'nın ABD ve içinde bulunduğu ittifaklara yaklaşımını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım darbeden on beş gün sonra ABD Başkanı Eisenhower tarafından Devlet Başkanı Gürsel'e gönderilen kutlama mektubunda takdirle karşılanacaktır.<sup>146</sup>

Türkiye ABD ilişkilerinde meydana gelen ilk kriz öncelikle meşhur "Johnson Mektubu" ile oluşmaya başlamıştır. Gerek Türkiye'de, gerekse de Kıbrıs'taki Türkler de ilk defa bu tarihten itibaren "Anti Amerikan" hareketleri görülmeye başlanmış fakat Türkiye'nin SSCB tehdidinden dolayı, Türkiye ABD ile olan ilişkilerini oldukça sıkı tutmaya çalışmıştır.

Türkiye 1960'lı yıllarında ortasından 1970'li yılların sonuna kadar Kıbrıs bunalımı yüzünden içine düştüğü yalnızlıktan kurtulabilmek için dış politikasından çok yönlü bir açılım içine girmiştir. Fakat bu açılım Türkiye'nin dış politikasının temel taşlarını zedelememiştir. Sadece çok yönlü bir dış politika geliştirme çabasını arttırmıştır. O yıllarda Kıbrıs konusu dışında uluslararası sistemi ve bölgesel ilişkileri temelden etkileyecek bağımsız bir dış politika uygulayamamıştır.

1960'ların ortasından itibaren Türkiye SSCB ikili ilişkilerinde normalizasyon olarak nitelendirilebilecek yeni bir dönem başlamıştır. Türkiye ve Sovyetler farklı kamplarda yer almalarına rağmen 1967, 1972, 1979 yıllarında ikili ticaret anlaşmaları imzalamışlardır. Bu durumu sadece, SSCB'nin "barış içinde bir arada yaşama" siyasetine Batı'nın olumlu bakmaya başlamasına ve bunun sonucunda Doğu-Batı ilişkilerinde ortaya çıkan gelişmelere bağlamak yanlış olur. Aslında Türkiye-SSCB ilişkilerindeki olumlu gelişme, Doğu-Batı ilişkilerinin çerçevesinin çok ötesine geçmiştir. Şüphesiz Türkiye, SSCB'ye karşı bu yeni yaklaşımında, Batı ile dayanışmasının, bu çerçevedeki yükümlülüklerinin ve kendi güvenlik ihtiyaçlarının gereklerini yerine getirmeyi de ihmal etmemiştir.<sup>147</sup>

Sonuç olarak; Türkiye, sahip olduğu köklü ve zengin tarih ile dünya siyasi haritası üzerinde kapladığı coğrafi koşulların, kendisine sunduğu avantajlardan yeteri kadar yararlanabilecek gerekli altyapı ve eğitilmiş insan kaynaklarından yoksun olduğu için, ayrıca Soğuk Savaş süresince çift kutuplu sistemin getirdiği stratejik ve taktik parametrelere sıkı sıkıya bağlı kalınması, alternatif stratejilerin ve buna bağlı taktik manevra alanlarının geliştirilememesi nedeniyle, ne kendi başına bağımsız bir dış

<sup>146</sup> Halil Şimşek, Johnson Mektubu ve Türk Amerikan İlişkilerine Etkisi, <http://www.demokratcanakkale.com/yazar/233/johnson-mektubu-ve-turk-amerikan-iliskilerine-etkisi-ii>;

<sup>147</sup> Kamel,a.g.e.s.419

politika izleyebilmiş, ne de ABD ve Batı Blokuna karşı tam bağımsız bir politika geliştirebilmiştir.

Bunun neticesi olarak, Türkiye-ABD ilişkileri, tek taraflı ABD'ye bağımlılık esasına göre gelişme göstermiş, ABD'nin sadık bir müttefiki olma yolunda, ABD'nin ulusal çıkarları istikametinde hazırlanmış pek çok ikili işbirliği antlaşmalarını çok fazla sorgulanmadan, çoğu zaman da TBMM onayı olmadan yürürlüğe koyarken, buna karşılık hiç beklemediği bir şekilde Johnson Mektubu krizi ve ardından Kıbrıslı Türklere yönelik soykırımı önlemek için yaptığı Kıbrıs askeri müdahalesinin ardından, ABD'nin silah ambargosu ile karşılaşması gibi hiç beklemediği ve hak etmediği yaptırımlarla karşılaşmış ve sonuçta ikili ilişkilerde büyük kırılmaların yaşanmasına sebep olmuştur.

ABD'nin Türkiye'ye yönelik bu yaklaşımı, günümüz ifadesiyle stratejik ortaklığın ruhuna da aykırıydı. Zira stratejik ortaklık, birileri tarafından planlanan bir projeyi uygulamada, kayıtsız şartsız onlara iştirak etmek değildir. Aksine, söz konusu antlaşmaların oluşturulmasında ve her bir sürecinde, Türkiye'nin de karar verici olarak ve eşit şartlarda yer almasını gerektirmektedir. Ancak bunun o günün şartlarında ve Türkiye'nin içinde bulunduğu zorluklar nedeniyle yapılabilmesinin gerçekçi olmayacağını söyleyenler de muhakkak olacaktır. Şüphesiz Türkiye'nin menfaatine olmayan ve kuralları Türkiye tarafından belirlenmemiş antlaşmalarda, Türkiye'nin çıkarlarının söz konusu olması mümkün olamaz.

Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar "Soğuk Savaşın küresel politikaları" çerçevesinde bir dış politika uygulamıştır. Soğuk Savaşın sonunda Doğu Bloğunun yıkılması ile birlikte dünyada değişen konjonktüre hazırlıksız yakalanmıştır. Bu dönemde Türk dış politikasının temel amaçlarında değişiklik yapılmasa bile davranış biçimi açısından büyük değişikliklere başlanmıştır.

## Kaynakça

### Kitaplar

- ADAMS, Thomas W. ve COTTRELL, Alvin J., *Kıbrıs'ta Komünizm*, Ankara, Türkiye Ticaret Odaları, Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Matbaası, 1967.
- ALASYA, H. Fikret; *Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi*, Ankara, Türk Kültürünü Araştırma Merkezi Yayınları, 1987
- ARMAOĞLU, Fahir; *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt 1-2: 1914-1995)*, İstanbul, Alkım Yayınevi, 2002
- ARMAOĞLU, Fahir, *Belgelerle Türk-Amerikan Münasebetleri*, Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu – Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991.
- ATAÖV, Türkkaya, *Amerika, NATO ve Türkiye*, Ankara, Aydınlık Yayınevi, 1969
- ATAÖV, Türkkaya, *Amerikan Belgeleriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu*, I. Basım, Ankara, Doğan Yayınevi, 1968
- ATTALIDES, Michael A., *Cyprus: Nationalism and International Politics*, New York, St. Martin's Press, 1979.
- BASKIN, Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, cilt-1: 1919-1980, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001
- BROWN, George, TINDALL, David E. SHİ, *America A Narrative History*, New York, 1996.

- BOSTANOĞLU, Burcu, *Türkiye-ABD İlişkilerinin Politikası*, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 1999
- COULOUMBIS, Theodore A., *The United States, Greece and Turkey: the Troubled Triangle*, New York, Praeger, 1983.
- Dokumenty Vneshney Politiki SSSR*, cilt 3, Moskova, Gospolitizdat, 1959, belge No:342.
- DIVINE, Robert&, T. H. Bren, *America Past and Present*, Glenview, 1987
- ERHAN, Çağrı, *Beyaz Savaş*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996
- ERHAN, Çağrı *Türk-Amerikan İlişkilerinin Tarihsel Kökenleri*, 1. Baskı, Ankara, Remzi Kitabevi, 2001
- ERİM, Nihat, *Kıbrıs: Bildiğim ve Gördüğüm Ölçüler İçinde*, Ankara, Ajans-Türk,1975.
- EROL, Mine, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Amerika Büyükelçisi Rüstem Bey*, Ankara, 1973
- ERTEKÜN, Münir N., *Cyprus Dispute and the Birth of the Turkish Republic of Northern Cyprus*, Oxford, University Press, 1984
- GAZIOĞLU, Ahmet, *Enosis Karşı Taksim ve Eşit Egemenlik*, Ankara, Kıbrıs Araştırma Merkezi Yayınları,1998
- GERGER, Haluk, *Soğuk Savaştan Yumuşamaya*, Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1980.
- GÜRÜN, Kamuran, *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*, TTK, Ankara, 1991.
- HARRIS, S. George Harris, *Troubled Alliance: Turkish-American Alliance Problems in Historical Perspective 1945-1971*, Washington, American Enterprise Institute, 1972.
- KEENE, Jennifer D., *The United States and the First World War*, Harlow, Longman, 2000
- KURAT, Akdes Nimet, *Türk Amerikan Münasebetlerine Kısa Bir Bakış*, Ankara, 1959
- McGHEE, George, *The US –Turkish –NATO- Middle East Connection*, New York, St. Martin's Pres, 1990
- NEVINS, Allan, H.Steele Commager, *Amerika Birleşik Devletleri Tarihi*, Çev: Halil İnalçık, İstanbul, Varlık Yayınları, 1961, s. 160.
- OBERLING, Pierre, *Bellapais'ye Giden Yol: Kıbrıs Türklerinin Kuzey Kıbrıs'a Göçü*, çev. Mehmet Erdoğan, Ankara, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, 1987.
- PEHLIVANOĞLU, A. Öner, *Küba Krizi ve Nükleer Savaş Eşiğinde Türkiye*, 1. Baskı, İstanbul, Kastaş Yayınevi, Mayıs 2003.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk, *Türk Dış Politikası*, İstanbul, Der Yayınları 2006
- STERN, Laurence, *The Wrong Horse: The Politics of Intervention and the Future of American Diplomacy*, New York, Times Books, 1977.
- ŞİMŞİR, Bilal N. *Ermeni Meselesi 1774-2005*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2005.
- TODD, Paul Lewis & Merle Curti, *Rise Of The American Nation*, New York, 1961.
- USLU, Nasuh, *Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs*, Ankara, 21. Y.Y. Yayınları, 2000.
- QASIMLI, Musa, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İlişkileri (1960-1980)*, Türkçeye aktaran Alpertunga Altaylı, Ankara, 2013.
- YEL, Selma, *Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2009.
- YETKİN, Çetin, *Türkiye'deki Askeri Darbeler ve Amerika, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül'de Amerika'nın Yeri*, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.



**Makaleler****Gazete ve Dergiler**

- AKARSLAN, Mediha, "1962 Küba 'Ekim Füzeleri' Bunalımı ve Türkiye", *Silahlı Kuvvetler Dergisi*, Cilt 114, No 344, Nisan 1995, s. 20-24.
- ALBAYRAK, Mustafa, "DP Hükümetlerinin Politikaları (1950-1960)", *Türkler*, c.17, 2002. s.855-877.
- "Amerikano-Turetskie Pregovori", *İzvestiya*, 6 Nisan, 1967, No:81.
- "Beseda L.İ.Brejneva s Dj.Sunaem", *İzvestiya*, 21 Kasım, 1969, No:275.
- "Beseda L.İ.Brejneva s Dj.Sunaem", *Pravda*, 21 Kasım 1969.
- "Beseda v Kremle", *Pravda* 15 Mart 1977, No:74.
- "Besedi v Kremle", *Pravda*, 17 Kasım 1982, No:321, s.1.
- BRANDS, H. W. J, "American Enters the Cyprus Tangle 1964", *Middle Eastern Studies*, Vol 23, 1987, pp. 350-355
- DAPONTE, Kosta, "Ecevit: "NATO'ya Katkımız Azalmıştır", *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1978.
- "Deklaratsiya o Printsipah Dobrososedskih Otnoşeniy Mejdu Soyuzom Sovetskih Sotsialistiçeskih Respublik i Turetskoy Respublikoy", *Pravda*, 18 Nisan 1972, No:109.
- "Demirel: "Ecevit Sıkıntısından Kendisini Dış Gezilere Attı", *Milliyet*, 17 Nisan 1976.
- "Demirel'i Moskova'da Kosığın Karşladı", *Adalet*, 20 Eylül 1967.
- "Demirel'i Moskova'da Kosığın Karşladı", *Adalet*, 20 Eylül 1967.
- "Demirel, "Türk-Rus Dostluğu Gelişiyor", *Milliyet*, 20 Eylül 1967.
- "Demirel: "Ecevit Sıkıntısından Kendisini Dış Gezilere Attı", *Milliyet*, 17 Nisan 1976
- "Ecevit Sovyet Başbakanı ile Görüştü", *Milliyet*, 18 Nisan 1976.
- "Ecevit: "Dış Güçler Bölücülüğü Kışkırtıyor", *Tercüman*, 11 Mayıs 1979.
- "Ecevit'in Sovyetler Gezisi Bugün Başlıyor", *Cumhuriyet*, 21 Haziran 1978.
- "Ego Prevosxoditelstvu N.V.Podgornomu", "Ego Prevosxoditelstvu A.N.Kosiginu", *Pravda*, 9 Kasım 1969, No:313.
- ERHAN, Çağrı, "Osmanlı-Amerikan İlişkilerinin Başlangıcında Temel Faktörler (1776-1830)", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Ankara, 15-15 Ekim 1997, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, Ankara, TTK, 1997, ss.21-34.
- ERHAN, Çağrı, "ABD ve NATO'yla İlişkiler", içinde *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* 1.Cilt, ed. Baskın Oran, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, ss. 687-689
- "Erzurum'dan Kalkan U-8 Uçağı Rusya'ya İndirildi", *Milliyet*, 23 Ekim 1970.
- "Ecevit Sovyet Başbakanı İle Görüştü", *Milliyet*, 18 Haziran 1976.
- "Ecevit: Ambargo ile bizi ezmek mümkün değildir", *Milliyet* 19 Mayıs 1978.
- "Ecevit: SSCB İle İlişkilerin Gelişmesine Büyük Önem Veriyoruz", *Milliyet*, 21 Haziran 1978.
- "Ekonomik Belge Bugün İmzalanıyor", *Milliyet*, 25 Haziran, 1978.
- "Ecevit: Batı'nın Destek Ölçüsü İlişkimizi Etkiler", *Milliyet*, 11 Mayıs 1979.
- FİLİPPOV, A., "Kurs na Dobrososedstvo", *Pravda*, 2 Haziran 1980, No:154.
- FİLİPPOV, A., "Nezabivaemie Vpeçatleniya", *Pravda*, 10 Eylül 1976, No:254 (21223).
- "Gost İz Turtsii", *Pravda*, 16 Mart 1977, No:75.
- GUNTER; M. Michael, "The US Turkish Alliance in Disarray", *World Affairs*, Cilt. 167, Sayı. 3, Kış 2005, pp. 113-118

- GÜRBÜZ, Vedat, "Bir İdeal, Bir Amerikan Başkanı ve Onun Başarısızlığı: Başkan Wilson ve Milletler Cemiyeti", *Atatürk Yolu*, Mayıs-Kasım 2002, C.8, Yıl:5, S. 29-30, ss.87-99.
- "İntervyu Premer Ministra Turtsii", *Pravda*, 21 Haziran 1978, No:172.
- "İshodya İz Vzaimnih İnteresov", *Pravda*, 23 Haziran 1978, No:174.
- KAMEL, Ayhan, "İkinci Dünya Savaşı'nın Bitiminden Günümüze Kadar Türk-Rus İlişkileri", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç, Sempozyuma Sunulan Tebliğler*, TTK, Ankara, 1999, ss. 409-420.
- KOHEN, Sami, "Türk-Sovyet Görüşmeleri Olumlu Sonuçlanıyor", *Milliyet*, 23 Haziran, 1978.
- "Kosigin Türk-Sovyet ilişkilerini güçlendirmek için gerekli ortam var", *Milliyet*, 15 Mart 1977.
- "Korkmadan Yılmadan Sandık Başına", *Milliyet* 5 Haziran 1977.
- KÖPRÜLÜ, Orhan, Tarihte-Türk Amerikan Münasebetleri", *Bellekten*, C. LI, S. 200, ss 928-930.
- "K Priezdu v Sovetskiy Soyuz Prezidenta Turtsii Djevdeta Sunaya", *Pravda*, 12 Kasım 1969, No:316.
- "K Vizitu v Sovetskiy Soyuz Premer Ministr Turetskoy Respubliki Bulent Ecevit", *Pravda*, 21 Haziran 1978, No:172.
- Letopis Sovetskoy Vneshney Politiki 1919-1979*, s.220-221.
- Mejdunarodnaya Jizn* dergisi, 1963, Kasım, No:11, s.147-148.
- NAZAROV, İ., "Sovetskiy Soyuz i Turtsiya Mogut Jit v Drujbe", *Pravda*, 3 Haziran, 1960, No:155
- "Na Printsipah Dobrososedstva i Delovogo Sotrudnicestva; Viizit A.N.Kosigin'a v Turtsiyu", *Pravda*, 29 Aralık 1975, No:363.
- "Novie Grajdane Sovetskoy Armenii", *Komunist*, Erivan, 25 Nisan 1970, No:97.
- "O Predstoyashem Vizite v SSSR Prezidenta Turetskoy Respubliki DJ.Sunaya", *Pravda*, 28 Kasım 1969, No:301, s.4.
- "O Predstoyashem Vizite v SSSR Ministra İnostrannih Del Turetskoy Respubliki", *Pravda*, 5 Mart 1977, No:64.
- "Obmen Telegrammami", *Pravda* 10 Kasım1971, No:314.
- "Obmen Telegrammami", *Pravda*, 11 Kasım 1977, No:315 (21650).
- "Obmen Telegrammami", *Pravda*, 15 Kasım 1973, No:319.
- "Otvetniye Telegrammi", *Pravda* 6 Haziran 1970, No:157
- "Otyezd iz Moskvi Prezidenta Turetskoy Respubliki", *Pravda*, 22 Kasım 1969, No:326.
- "Otyezd Na Rodinu", *Pravda*, 13 Temmuz 1968, No:195, s.4.
- "Poezdka Prodoljaetsya", *Pravda*, 17 Kasım 1969, No:321;
- "Poleznie Rezultati", *Pravda*, 20 Mart 1977, No:79.
- "Polojenie v Turtsii", *Pravda*, 29 Mayıs, 1960, No:150.
- "Poxoroni İsmeta İnonu", *Pravda*, 29 Aralık 1973, No:363.
- "Pozdravleniya Sovetskomu Soyuzu", " Prezidiumu Verhovnogo Soveta SSSR", *Pravda* 24 Aralık 1982, No:358, s.7.
- "Prebivanie Premer Ministra Turtsii", *Pravda*, 24 Haziran 1978, No:175.
- "Prezident Turtsii v Azerbaydjane", *Pravda*, 19 Kasım 1969, No:323.
- "Prezident Turtsii v Stolitse Ukraini", *Pravda*, 16 Kasım 1969, No:320.
- "Prezident Turtsii znakomitsya s Leningradom", *Pravda*, 15 Kasım 1969, No:319.

- “Prezidiumu Verhovnogo Soveta SSSR”, *Pravda* 16 Kasım 1982, No: 320, s. 4.
- “Priem L.İ.Brejnevın B. Ecevitı”, *Pravda*, 23 Haziran 1978., No:174.
- “Reç Tovarisha Brejneva”, *Pravda*, 26 Haziran 1978, No: 177.
- “Reç Tovarışa i.Bilena”, *Pravda*, 6 Kasım 1977, No:310.
- SARINAY, Yusuf, “Atatürk’ten Günümüze Politikası Hakkında Genel Bir Değerlendirme”, <http://www.atam.gov.tr/dergi/sayi-48/ataturkten-gunumuze-turk-dis-politikasi-hakkinda-genel-bir-degerlendirme>
- “Sovetsko-Turetskie Peregovori”, *Pravda*, 28 Aralık 1975, No:362.
- “Sovetsko-Turetskoe Kommyunike”, *Pravda*, 19 Mart 1977, No:78.
- “Sovmestnoe Sovetsko-Turetskoe Kommunique”, *Pravda* 22 Kasım 1969, No:326.
- “Sovmestnoe Sovetsko-Turetskoe Kommunique”, *Pravda* 30 Aralık 1975, No:364.
- “Sunay’ı Moskova’da Podgorniy ve Kosigin Karşladı”, *Cumhuriyet*, 13 Kasım 1969.
- “Sunay: Yardıma İhtiyaç Var”, *Milliyet*, 5 Nisan 1967
- “Sunay Moskova’da Törenle Karşlandı”, *Milliyet*, 13 Kasım 1969.
- “Sunay: “Moskova’da Anlayış Gördük”, *Milliyet*, 22 Kasım 1969.
- ŞARİFOV, A., “Trezvıe Golosa”, *İzvestiya*, 28 Nisan 1967, No:100.
- ŞİMŞEK, Halil, Johnson Mektubu ve Türk Amerikan İlişkilerine Etkisi, <http://www.demokratcanakkale.com/yazar/233/johnson-mektubu-ve-turk-amerikan-iliskilerine-etkisi-ii>;
- “Teple Vstrechi”, *Pravda*, 18 Kasım 1969, No:322.
- “TKİP: “Siyasal Belge Bir Teslimiyet Anlaşmasıdır”, *Cumhuriyet*, 25 Haziran, 1978.
- UGOLKOV, İ., “Stupeni Dobrososedstva”, *Pravda*, 12 Kasım 1969, No:316, s.5.
- VASİLYEV, A., V.Ovçinnikov, “Na Turetskoy Zemle”, *Pravda*, 12 Nisan 1972, No:103.
- VASİLYEV, A., V.Ovçinnikov, “Veha v Razvıtii Dobrososedstva”, *Pravda*, 19 Nisan 1972, No:110.
- Vneshnyaya Politika Sovetskogo Soyuza i Mejdunarodnye Otnosheniya. Sbornik Dokumentov.*1974, belge No:53, s.134-136.
- Vneshnyaya Politika Sovetskogo Soyuza i Mejdunarodnye Otnosheniya. Sbornik Dokumentov.*1975, belge No:76, s.170-173.
- Vneshnyaya Politika Sovetskogo Soyuza i Mejdunarodnye Otnosheniya. Sbornik Dokumentov.*1978.
- “V Chest Prezidenta Turetskoy Respubliki”, *Pravda*, 21 Kasım 1969, No:325.
- “V Drujestvennoy Obstanovke”, *Pravda*, 14 Kasım 1969, No:318.
- “V drujestvennoy obstanovke”, *Pravda*, 15 Mart 1977, No:74.
- “V İnteresah Dobrososedstva”, *Pravda* 22 Haziran 1978, No:173.
- “V İnteresah Dobrososedstva”, *Pravda*, 23 Haziran 1977, No:173.
- “V İnteresah Dobrososedstva i Mira; Prezident Turetskoy Respubliki Djevdet Sunay v Moskve”, *Pravda*, 13 Kasım 1969, No:317.
- “V Svyazi s 50-letiem Sovetsko-Turetskogo Dogovora”, *Pravda*, 17 Mart 1971, No:76.
- “Vizitu, Peregovori”, *Pravda*, 2 Haziran 1970, No:153.
- “Vo İmya Sotrudniçestva i Vzaimoponimaniya”, *Pravda*, 15 Nisan 1972, No:104.
- “Vstrechi v Turtsii”, *Pravda*, 15 Nisan 1968, No:106, s.4.
- “Vstreça v Ankare”, *Pravda*, 29 Nisan 1978, No:119.
- YAKUBOV, N., “50 let Turetskoy Respubliki; Etapı sotrudniçestva”, *İzvestiya*, 27 Ekim 1973, No: 254 (17487).

YAKUBOV, N., "Na Osnove Vzaimnoy Vıgodı", *İzvestiya*, 24 Mart 1972, No:71, s.4.  
"Zayavlenie Sovetskogo Pravitelstva Pravitelstvu Turtsii", *Pravda* 27 Ekim 1970, No:300.  
"Zayavlenie TASS", *Pravda*, 18 Şubat 1970, No:49.